هم ابوطالب فرماید:

فَلاتَسْفَهُوا أحلامَكُم فی مُحَمَّدٍ وَ لاتَتْبَعُوا اَمرَ الغُواةِ الأَشائِم
تَمَنَّيتُمُ اَن تَقْتُلُوهُ وَ اِنَّما اَمانِيُّكُم هذی كَاَحلامِ نائِمِ
وَ اِنَّكُم وَاللهِ لاتَقْتُلُونَهُ وَ لَمّاتَرَوا قَطفَ اللَّحی وَ الجماجِمِ
زَعَمْتُم بِاَنّا مُسْلِمُونَ مُحمّداً وَ لَمّانُقاذِفْ دُونَهُ وَ نُراجِمِ
مِنَ القَوم مِفضالٌ أَبیّ عَلی العدی تَمَكَّنَ فی الفَرعَينِ مِن آلِ هاشِمِ
اَمينٌ حَبيبٌ فی العِباد مُسَوَّمٌ بِخاتِمِ رَبٍّ قاهِرٍ فی الخَواتِمِ
يَرَیَ النّاسُ بُرهاناً عَلَيهِ وَ هَيْبَةً وَ ما جاهِلٌ فی قَومِه مِثل عالِمِ
نَبِیٌّ اَتاهُ الوَحیُ مِن عِندِ رَبِّه وَ مَنْ قالَ لايَقْرَع بِهاسِنَّ نادِمِ
تُطيفُ بِه جُرْثُومَةٌ هاشِمِيَّةٌ تُذَبِّبُ عَنهُ كُلّ باغٍ وَ ظالِمِ

و من ذلک قوله حين غضب بعُثمان بن مَظْعون الجُمَحی، حين عذّبته قريش و نالت منه.

اَمِن تَذَكُّرُ دَهرٍ غَيرِ مأمُونِ اَصْبَحْتَ مُكْتِئِباً تَبكی كَمَحْزُونِ
اَمِن تَذَكُّرُ اَقوامٍ ذَوی سَفَهٍ يَغْشَوْنَ بالظُّلم مَن يَدعُوالی الدّينِ
لايَنْتَهُون عَن الفَحشاءِ ماأُمِرُوا وَ الغَدرُ فيهِم سَبيلٌ غَيرُ مأمُونِ
اِذيَلطِمُونَ و لايَخْشَوْنَ مُقْلَتَهُ طَعْناً دِراكاً وَ ضَرباً غَير مُوهُونِ
فَسَوفَ نَجزيهُم اِن لَم‌نَمُت عَجلاً كَيلاً بِكَيلٍ جَزاءً غَيرمَغْبُونٍ[1]
اَويَنْتَهُونَ عَنِ الاَمْرِ الَّذی وَقَفُوا فيهِ وَ يَرْضُونَ مِنّا بَعدُ بِالدُّونِ[2]
اَلا تَرْوَنَ اَذَلَّ‌اللهُ جَمْعَكُمُ اَنّا عَضَبنا لِعُثمَنِ بن مَظْعُونِ
وَ نَمْنَحُ الضَّيمَ مَن يَبغی مَضيمَتَنا بِكُلِّ مُطَرَّدٍ فی الكَفِّ مَسْنُونِ
وَ مُرهَفاتٍ كَأنَّ المِلحَ خالَطَها نُشْفی بِهاالدّاءَ مِن هامِ المَجانينِ
حَتی تُقَرَّ رِجالٌ لاحُلُوم لَها بَعدَالصُّعُوبَة بِالاِسماحِ وَ اللّين
اَوْ تُؤمِنُوا بِكِتابٍ مُنزَلٍ عَجَبٍ عَلی نَبیٍّ كَمُوسی اَوْ كَذِی النُّونِ
يَاتی بِاَمْرٍ جَلِّیٍ غَيرِ ذی عِوَجٍ كَما تَبَيَّنَ فی آياتِ يسنِ

و هم ابوطالب فرماید:

---

۱. اگر نمردیم به زودی پاداش آنها را بی‌کم و زیاد می‌دهیم.
۲. مگر اینکه بازایستند از کاری که بر آن پافشاری دارند و سپس از ما به پست‌تر راضی شوند.

افـیقُوا بَـنی عَـمِّنا وَ انـتَهُوا عَنِ الغَیِّ مِن بَعضِ ذَاالمَنْطِقِ
وَ اِلّا فَـــاِنّی اِذاً خـــائِفٌ بَـوائِـقَ فـی دارِکُـم تَـلتَقی
کَما ذاقَ مَن کـانَ مِن قَبْلِکُم ثَـمُودٌ وَ عـادٌ وَ مَـن ذابَـقی

و هم ابوطالب فرماید:

وَ اَعْجَبُ مِن ذاکَ فی اَمْرِکُم عَجائِبُ فی الحَجَرِ المُلْصَقِ
بِکَفِّ الَّذی قامَ مِن خُبثِه اِلَی الصّابِرِ الصّادِقِ المُتَّقی
فَـــاَثْبَتَهُ‌اللهُ فـــی کَـــفِّه عَلی رَغْمَةِ الخائِنِ الْاَحْمَقِ[1]

قد أشهر عن عبدالله المأمون، انه کان یقول: اسم ابوطالب و اشار الیه بقوله:

نَصَرتُ الرَّسُولَ رَسُولَ المَلیکِ بِـبیضٍ تَـلاء لاکـمَلِحْ الْبُرُوقِ
اَذُبُّ وَ اَحـمی رَسُـول الالهِ حِـمایَةَ حـام عَـلیهِ شَـفیق
وَ مـا اِنْ اَذُبُّ لِاَعـدائِـه دَبِیبَ[2] البِکارِ[3] حِذارَ الفَنیقِ[4]
وَ لکِـن اَزیـرُ لَـهُم سـامِیاً کَـما زارَ لَـیثٌ بِـغیلٍ مَـضیقِ

هم ابوطالب فرماید: هنگامی که رسول خدای با علی نماز می‌گزاشت، ابوطالب با جعفر طیّار فرمود: صِل یابُنَّی جناحَ ابنِ عمّک پس جعفر فرمانبردار شد و به نماز ایستاد، چنانکه از یک سوی پیغمبر علی و از جانب دیگر جعفر به او اقتدا کردند:

اِنَّ عَـلیّاً وَ جَـعْفَراً ثِـقَتی عِنْدَ مُلِمِّ الزَّمانَ وَ النُّوَبِ[5]
لاتَخْذُلا وَ انْصُرا ابنَ عَمِّکُما اَخی لِاُمّی مِن بَیْنِهِم وَ اَبـی
وَاللهِ لااَخْـذُلُ النَّـبِیَّ وَلا یَـخْذُلُ مِن نَـبِیٍّ ذُوحَسَبٍ

و نیز از اشعار ابوطالب است که خطاب با پیغمبر می‌کند و امر می‌کند به اظهار دعوت:

---

۱. در این سه شعر ابوطالب اشارة به حکایت ابوجهل می‌کند؛ و آن چنان بود که: ابوجهل سوگند یاد کرد که هرگاه پیغمبر را در نماز دیدم، سر او را با سنگ نرم خواهم کرد. پس سنگی برداشته و هنگام نماز به نزدیک رسول خدا آمد و چون دست برافراخت، سنگ به دستش چسبید و دستش به گردن غل گشت.
۲. دبیب: آهسته راه رفتن.
۳. بکار: شتران جوان.
۴. فنیق شتر نر. مقصود این است که: من در حمایت رسول خدا چون شتران جوان نرم رفتار نیستم بلکه مانند شیر به دشمنان او حمله می‌کنم.
۵. ملم‌الزمان و النوب: پیش‌آمدهای سخت و دشوار روزگار

لایَمْنَعَنَّکَ مِن حَقٍّ تَقُوم بِه أَیدٍ تَصُولُ وَ لاسَلْقٌ بِاَصواتِ
فَاِنَّ کَفَّکَ کَفیّ اِنْ بُلیتَ بِهِم وَ دُونَ نَفْسِکَ نَفسی فی‌المُلِماتِ

و هم ابوطالب فرماید؛ و بعضی این چهار بیت را از طالب بن ابوطالب گویند:

اِذا قیلَ مَن خَیرُ هذاالوَری قَبیلاً وَ اَکرَمُهُم اُسْرَتی[1]
اَناف بِعَبدِ مَنافٍ اَبی وَ فَضَّلَهُ هاشِمُ العِتْرَةِ
لَقَد حَلَّ مَجْدُ بَنی هاشِم مَکانَ النَّعائِم[2] وَ النَّثرَةِ[3]
وَ خَیْرُ بَنی هاشِم اَحْمَدُ رَسُولُ الا لهِ عَلی فَتْرَةٍ

این شعر را نیز از ابوطالب روایت کرده‌اند، و گروهی به علی نسبت کنند:

یا شاهِدَالله عَلَیَّ فَاشْهَدِ اِنّی عَلیٰ دینِ النَّبِیّ اَحْمَدِ
مَن ضَلَّ فِی‌الدّینِ فَاِنّی مُهْتَدٍ یا رَبِّ فَاجْعَل فِی‌الجَنانِ مَوْرَدی[4]

و نیز فرماید:

اَلا مَن لَهِمٍّ آخِرَ اللَّیلِ مُعتِمِ طَوانی وَ اُخْرَی النَّجْمِ لَمّاتَقَدَّمِ
یُرَجُّونَ مِنّاخُطَّةً دُونَ نَیلِها ضِرابٌ و طَعنٌ بِالْوَشیجِ المُقَوَّمِ
یُرَجُّونَ اَنْ نُشجی بِقَتلِ مُحَمَّدٍ وَ لَم‌نَخْتَضَب سُمْرُالعَوالِی بِالدَّمِ
کَذَبْتُم وَ بَیْتِ‌الله لاتَقْتُلُونَهُ وَ اَسیافُنا فی هامِکُم لَمْ‌تُحَطَّمِ
کَذَبْتُم وَ بَیْتَ‌الله حَتّی تُفَلَّقُوا جَماجِمَ تُلقی بِالحَطیمِ[5] وَ زَمْزَمِ
وَ تُقْطَعُ اَرْحامُ وَ تَنْسی حَلیلَةٌ حَلیلاً وَ تَغْشی مَحْرَماً بَعدَ مَحْرَمِ
وَ یَنهَضُ قَومٌ فِی‌الحَدیدِ اِلَیکُمُ یَذُودُونَ عَن اَحسابِهِم کُلَّ مُجْرِمِ
عَلی ما مَضی مِن مَقْتِکُم وَ عُقُوقِکُمْ وَ غِشیانِکُم فی اَمرِکُم کُلَّ مَأثَمِ
بِظُلم نَبِیٍّ جاءَ یَدْعُو اِلَی الهُدی وَ اَمرٍ أتی مِنْ عِندِ ذِی‌العَرْشِ مُبْرَمِ
فَلاتَحْسَبُونا مُسْلِمیهِ وَ مِثْلُهُ اِذا کانَ فی قَوم فَلَیْسَ بِمُسلِمِ

در این قصیده اشاره به قصهٔ صحیفه فرماید که وقتی قریش بازآوردند، لفظ

---

۱. اسرة: قوم و قبیله
۲. نعائم: یکی از منازل ماه است که به صورت شتر مرغش تصویر کنند.
۳. نثرة: بینی و مکان بلند.
۴. ای گواه برای خدا بر من، پس گواهی ده، به درستی که من بر دین پیغمبرم، احمد. هر که شک دارد در دین، پس به درستی که من باری راه یابنده‌ام. ای پروردگار من پس بگردان در بهشت‌ها جای در آمدن من.
۵. حطیم: دیوار کعبه از سوی مغرب

بِسمکَ اَللّهُمَّ را ارضه[1] فاسد نکرده بود به نحوی که پیغمبر خبر داد و این قصه در جلد دویم به شرح مرقوم شد.

اَلا مَـن لِـهَمٍّ آخِـرَ اللَّـيلِ مُـنْصِبِ ... وَ شَعبِ العَصامِنِ قَومِکَ المُـتَشَعِّبِ
و قَـدکانَ فـی اَمـر الصَّـحيفَة عِـبرةٌ ... مَتی مـا يُـخَبَّرَ غـائِبُ القَـومِ يَـعْجُبِ
مَـحی اللهُ مِـنها کُـفرَهُم و عُـقُوقَهُم ... وَ مـانَقِمُوا مِـن نـاطِقِ الحَـقِّ مُـعرِبِ
فَکُـذِّب مـاقالُوا مـن الاَمْـرِ بـاطِلاً ... و مَن يَختَلِق مـالَيسِ بِـالحقِّ يُکـذِبِ
وَ اَمْسَـی ابـنُ عَـبدالله فـينا مُـصَدِّقاً ... عَـلی سَـخَطٍ مِـن قَـومِنا غَـيرمُعتَبِ
فَـلا تَـحْسِبُونا مُسـلمينَ مُـحمّداً ... لذی غُـــرْبَةٍ مِـــنّا و لامُـــتَقَرَّبِ

و نیز فرماید:

اَلا اَبْـلِغا عَـنّی عَـلی ذاتِ بَـينِنا ... لُـوَيّاً و خُـصا مِـن لُـؤَیّ بَـنی کَـعبِ
اَلَـم تَـعْلَمُوا اَنّـا وَجَـدنا مُـحَمّداً ... نَبِيّاً کَـمُوسی خُـطَّ فـی اَوّل الکُـتبِ[2]
و اِنّ عَـلَيه فـی العِـبادِ مَـحَبَّةً ... وَ لاحَـيفَ فـيمَن خَـصَّهُ‌الله بِـالحُبِّ
و اِنّ الَّـذی رَقَّشْـتُم فـی کِـتابِکُم ... يَکُـون لَکـم يَـوماً کـراغِـيَة السَّـقْبِ
اَفـيقُوا اَفـيقُوا قَـبْلَ اَن تَـحفَرَ الزُّبـا ... وَ يَصبحَ من لَم‌يَجِن ذَنباً کَذی الذَّنْبِ
و لاتَـتْبَعُوا اَمـر الغُـواةِ و تَـقْطَعُوا ... اَواَصِـرنا بَـعدالمَـوَدَّة وَ القُـربِ
و يَسْـتَجلِبُوا حَـرباً عَـواناً و رُبَّـما ... اَمَرَّ عَـلی مَـن ذاقَـهُ جَـلَبُ الحَـربِ[3]
ولَسْـنا وَ رَبِّ البَـيْتِ نُسـلِمُ اَحمداً ... عَلَی الحالِ من عَضِّ الزَّمان و لاکرب
و لَـمّايَبِن مِـنّا و مِـنکُم سَـوالِـفٌ ... وَاَيـدٍ اُتِـرَّتْ بِـالقَساسِيَّة[4] الشُّـهبِ
بِـمُعْتَرَکٍ ضَـنکٍ تَـری فِصَدَ القَـنا ... بِه وَالضِّباعَ العُـرج تَـعکِفُ کـالسِّربِ
اَلَـيس اَبُـونا هـاشِمٌ شَـدّاً اَزْرَهُ ... وَ اَوصـی بَـنِيهِ بِـالطِّعان وَ بـالضَّربِ
کـان مَـجالَ الخَـيل فـی حَـجَراتِـهِ ... و مَـعْمَعَةَ الاَبـطالِ مَـعْرَکَـةُ الحَـربِ
وَ لَسـنا نَـمَلُّ الْـحَربَ حَـتّی تَـمَلَّنا ... و لاتَشتَکی فـيما يَـنُوبُ مِـن النَّکْبِ

---

۱. اَرضه: موریانه
۲. مگر نمی‌دانید که ما محمّد را مانند موسی پیغمبری یافته‌ایم که در لوح محفوظ ثبت است.
۳. عوان: جنگی که برای مرتبه دوم برپا شود.
۴. قساس: کوهی است در ارمنیه که در آن معدن آهن است و شمشیر منسوب به آن را «قساسیة» گویند.

و لکِـــنَّنا اَهـــلُ الحَـفائِظِ والنُّـهی اِذا طـــارَ آرآءُ الکُـماةِ مـن الرُّعبِ

و نیز فرماید:

فَصَبراً اَبا یَعلی عَلی دین اَحـمدٍ وَ کُن مُظهِراً لِلدّین وُفِّقت صـابِراً
نَـبِیٌّ اَتـی بِـالدّین مـن عِـندِ رَبّـه بِصدقٍ و حقٍّ لاتَکُن خَـمْرُ کـافِراً
فَقَد سَـرَّنی اِذْ قُـلْتَ انَّکَ مُـؤْمِناً فَکُـن لِـرَسُولِ‌الله فـی‌اللهِ نـاصِراً
وَ بـادِر قُـرَیشاً بِـالَّذی قَـدأَتَیْتَهُ جِهاراً و قُل ماکانَ اَحمدُ ساحِراً

و نیز فرماید در این معنی:

اُوصی بِنَصرالنَّبی الخَیر مَشْـهَدَهُ عَلِیّاً ابـنی و شَـیخَ القَـوم عَـبّاسا
و حَمْزَة الاَسْـدَ الحـامی حـقیقَتَهُ وَ جَـعفراً لِـیَذُودُوا دُونَـهُ النّـاسا
کُونُوا فَدیً لَکُم اُمّی وَ ما وَلَدَت فی نَصرِ اَحمد دُونَ‌النَّاس اَتْراسـا
بِکُـلّ اَبْـیَضَ مَـصْقُولٍ عَـوارِضُـهُ تَـخالُهُ فـی سَـوادِاللّـیلِ مِـقباسا

و نیز می‌فرماید:

اَبَـیْتُ بِـحمدالله تَـرکَ مُـحمَّدٍ بِـمَکّة اَسْـلِمْهُ لِشَـرِّ القَـبائِلِ
و قالَ لیَ الاَعداءُ قاتِل عِـصابَةً اَطاعُوهُ وَ ابْغیهِم جَمیع الغَوائِلِ
اُقـیمُ عَـلی نَـصرِالنَّبیِّ مُـحمَّدٍ اُقـاتِلُ عَـنه بِـالقِناءِ الذَّوابِـلِ

و نیز می‌فرماید در تحریض نجاشی به نصر رسول خدا ﷺ:

تَعَلَّمْ مَـلیکَ الحَبشِ اِنَّ مُـحمّداً نَبِیٌّ کَمُوسی وَ المَسیحِ بنُ مَـریَمِ
اَتـی بِـهُدیً مِـثل الَّذی اَتـیابِه فَکُـلٌّ بِـاَمرِالله یَـهدی و یَـعْصِمِ
وَ اِنَّکُـم تَـتْلُونَهُ فـی کِـتابِکُم بِصدقِ حَدیثٍ لاحَدیث المُرَجَّمِ
و اِنَّکَ مـایَاتیکَ مِـنّا عِـصابةٌ بِـفَضلِکَ اِلّا عـاوَدُوا بِـالتَّکَرُّمِ
فَـلا تَـجْعَلُواللهِ نِـدّاً وَ اَسْـلِمُوا فَـاِنَّ طَـریقَ الحَـقِّ لَـیسَ بِـمُظلِمِ

و له ایضاً

فَما بَرِحُوا حَتّی رَءَوا مِن مُحمَّدٍ اَحـادیثَ تَـجْلُوغَمَّ کُـلّ فُـؤادِ[1]

و نیز فرماید که اقرار به توحید فرموده است:

مَلیکُ النّاسِ لَیس لَهُ شَریکٌ هُوَالوَهّابُ وَالمُبدِی المُعیدُ
و مَن فَوقَ السَّـماءِ لهُ بِـحَقٍّ و مَن تَحتَ السَّماءِ لَهُ عَبیدٌ

---

۱. ثابت بودند تا از محمد اخبار تازه‌ای دیدند که اندوه هر دل را می‌برد.

بعد از مراجعت از سفر شام فرماید:

اَلَـمِ تَـرِ اَنّـی بَـعدهَمٍّ هَـمَمْتُهُ بِـفِرقَة حُـرّالوالِـدَین کـرام
بِـاحمد لَـمّا ان شَـدَدتُ مُـطیَّتی بـرحـلی وقَـد وَدَّعْـتُه بِسـلامٍ
فلَمّا بَکی والعیسُ قدفُتلَت بِنا و قـدناشَ بـالکفَّین ثَـنی زِمـامٍ
ذَکـرتُ ابـاهُ ثُـمّ رَقْـرَقْتُ عَـبرةً تَـجُود مـن العَـینینِ ذاتَ سِـجامٍ
فقُلت تَرَحَّل راشِداً فی عُـمُومةٍ مُواسینَ فی الباساء غیر شئام[1]
فَرُحنا مَـعَ العیرِ الَّتی راحَ اَهْلُها شَامی الهَوا والاَصْلُ غَیْرُ شامِ
فَلمّا هَبَطنا اَرض بُصری[2] تَشرَّفُوا لَـنا فَـوق دُورٍ یَـنظُرُونَ جِسامٍ
و قالَ اجْمِعُوا اَصحابکُم لِطَعامِنا فَـقُلنا جَـمعَنا القَـومَ غَیر غُلامٍ
یَـتیم فَـقال ادعُـوهُ اِنّ طَـعامَنا کَـثیرٌ عَـلیهِ القَـومُ غَـیر حَرامٍ
فَـلمّا رَآهُ مُـقبِلاً نَـحو دارِه یُـوَقِّیه حَرّ الشَّمسِ ظِلّ غَمامٍ
حنی ظَهَره شِبه الرُّکُوع و ضَمَّهُ اِلی نَـحره و الصَدر ایَّ ضَمامٍ[3]
و اقـبل رکب یطلبون الذی راوا بحیرآء[4] رای العین وسط خیامٍ
فَسار اِلَیهم خَشیةً لِغَرامِهِم وَ کانُوا ذَوی حقدٍ معاً و غَرامٍ
دَریسٌ و نَـمّامٌ و قَـدکان فیهِمُ زَریـرٌ و کُـلّ القَـوم غیر نیامٍ
فَجآؤُا و قدهَمُّوا بقَتل مُحمَّدٍ فَـزَدَّهُم عَـنه بِحُسن خِصامٍ
بِتَاویلهِ التَّوریةَ حَتّی تَیقَّنُوا وَ قـالَ لَـهُم مـااَنْـتُم بِطَعامٍ
فَـذلِک مِـن اِعلانِه و بَیانِه و لَـیس نَـهارٌ واضِحٌ کَظُلامٍ

و نیز فرماید:

لَـقَد اَکـرَمَ اللهُ النَّبِیَّ مُـحَمّداً فَـاکْرَمُ خَلقِاللهِ فی‌النَّاس اَحْمَدُ
و شَـقَّ لهُ مـن اِسـمهِ لِیُجلَّهُ فَذُو الْعَرشِ مَحمودٌ و هذا مُحمَّدٌ[5]
اَنتَ النَّـبِیُّ مُـحَـمَّدٌ قَـرِمٌ اَغَـرُّ مُسَـوَّدٌ[6]

---

۱. در برخی از نسخ: لئام
۲. بصری: موضعی است در سرحد شام
۳. پشت خود را چون حال رکوع خم کرد و او را به سینه چسبانید.
۴. بحیراء: نام راهبی است که پیغمبر را شناخت.
۵. گرامی داشت خداوند محمد را پس محمد گرامی‌ترین مخلوقات است.
۶. برای بزرگواری او امش را از نام خود مشتق ساخت زیرا صاحب عرش نامش محمود و این پیغمبر نامش محمد است.

اَنتَ السَّعیدُ من السُّعُودِ تَکَنَّفَتکَ الاَسْعُدُ
لِمُسَوَّدینَ اَکارِمٍ طابُوا وَ طابَ المَوْلِدُ
نِعْمَ الاَرُومَةُ[1] اَصلُها عَمْرُو الخَضِّم[2] الاَوْحَدُ
هَشَمَ الرَّبیکَةَ[3] فی الجِفانِ وَ عَیشُ مَکَّةَ اَنکَدُ[4]
فَجَرَت بِذلکَ سُنَّةٌ فیها الخُبَیزَةُ تُثْرَدُ
و لَنا السِّقایة لِلْحَجیجِ بِها یُماثُ العَنْجَدُ
والمَأزِمانُ و ماحَوَت عَرَفاتُها وَ المَسْجِدُ
اَنّی تُضام وَ لَمْ اَمُت وَ اَنَا الشُّجاعُ العَربَدُ[5]
وَ بِطاحَ مَکّةَ لایُری فیها نَجیعٌ اَسْوَدُ
وَ بَنُوا اَبیکَ کَاَنَّهُم اُسْدُالعَرینِ تَوَقَّدُ[6]
و لَقد عَهِدْتُکَ صادِقاً فی القَولِ لاَتَتَرَدَّدُ
مازِلَتْ تَنْطِقُ بِالصَّوابِ وَ اَنْتَ طِفْلٌ اَمْرَدُ

تحریص می‌کند ابولهب را که مکنی به ابی عُتَیْبه بود، در حمایت رسول خدا

وَ اِنَّ امْرَءً اَبُوعُتْیبَةَ عَمُّهُ
لَفی مَعْزَلٍ مِن اَنْ یُسامَ المَظالِما
اَقُولُ لَهُ اَوْ اَینَ مِنْهُ نَصیحَتی
اَبا عُتبَةَ ثَبِّتْ فُؤادَکَ قائما
وَ لاتَقْبَلَنَّ الدَّهرَ ماعِشْتَ خُطَّةً
تُسَبُّ بِها اِمّا هَبَطْتَ المُواسِما[7]
وَوَلِّ سَبیلَ العَجزِ غَیرُمتَّهَم
فَاِنَّکَ لَمْ تَخْلَق عَلی العَجز لازِما
وَ حارِب فَاِنَّ الْحَربَ نَصفٌ وَ لَنْ تَری

---

۱. ارومه: به معنی اصیل است.
۲. خضم: سید بزرگ بخشنده.
۳. الرّبیکه: خرمائی که با روغن کنجد عجین کنند.
۴. انکد: یعنی مشئوم.
۵. چگونه ستم به تو وارد شود و من نمرده باشم، من دلاور بدخویم.
۶. برادرانت مانند شیران بیشه شعله می‌زنند.
۷. تا زنده‌ای از روزگار مپذیر امری را که به سبب آن دشنام داده شوی.

اَخا الحَربِ یُعْطی الخَسْفَ حَتّی یُسالِما[۱]
کَـذَبْتُم وَ رَبِّ الْـبَیْتِ نُـبْزی مُـحَمّداً
وَ لَـمّا تَـرَوا یَـوْماً مِـنَ الشِّـعب قـائِماً

در حمایت رسول خدا و ملازمت حضرت او به فرزندش امیرالمؤمنین خطاب فرمود: قالَ: یا بُنَّی اَلْزَمِ اِبنَ عَمِّکَ فَاِنَّکَ تَسْلَمُ بِه مِنْ کُلِّ بأسٍ عاجلٍ و آجلٍ و این شعر انشاد فرمود:

اِنَّ الوَثـیقَةَ فـی لُـزُومِ مُـحمّدٍ فَاشدُد بِصُحبَتِه عَلِیُّ یَـدَیکا[۲]

آن هنگام که عمرو بن العاص سفر حبشه کرد تا مهاجرین حبشه را در نزد نجاشی مخذول دارد و اگر تواند جعفر و همراهان او را به حکم نجاشی دست به گردن بسته به سوی مکه آرد ـ چنانکه درکتاب اول مرقوم شد ـ این شعر بگفت و از مکّه آهنگ حبشه کرد:

تَـقُولُ ابـنَتی اَیْـنَ اَیْـنَ الرَّحـیلُ وَ مـا البَـینُ مِـنّی بِـمُسْتَنکَرٍ[۳]
فَـقُلْتُ دَعـینی فَـاِنّی اِمْـرؤٌ اُریـدُ النَّـجاشِیَّ فـی جَـعْفَرٍ
لِاَکـوِیَهُ عِـنْدَهُ کَـیَّةً اُقـیمُ بِـها نَـخْوَةَ الْاَصْـعَرِ
وَ لَـن اَنْـثَنی مِـن بَـنی هاشِمٍ بِمَا اسْطَعْتُ بِالغَیبِ وَ الْمَحْضَرِ[۴]
وَ عَـنْ عـائِبِ اللّاتِ فـی قَـولِهِ فَـلَوْ لا رِضَـی اللهِ لَـم نُمْطَرِ
وَ اِنّـی سَأَشْـنا قُـرَیشاً لَـهُ و اِن کـانَ کـالذَّهَبِ الاَحْـمَرِ[۵]

ابوطالب از برای اکرام جعفر این شعر به سوی نجاشی فرستاد:

اَلا لَیتَ شِعری کَیفَ فِی النّاس جَعفرٌ وَ عَـمروٌ و اعـداءُ النَّـبِیِّ اَقـارِبُ
وَ هَلْ نالَ اِحسـانُ النَّـجاشِیِّ جَـعفراً و اَصْـحابَهُ اَمْ عـاقَ شأنٍ وَ شـاغِبٌ[۶]

۱. بجنگ، زیرا جنگ انصاف است و مرد جنگ را خوار نمی‌بینی تا صلح کند.
۲. همانا اطمینان در ملازمت محمد است پس دو دست خود را ای علی در همراهی او محکم دار.
۳. دخترم می‌گوید چرا کوچ می‌کنی؟ آیا جدائی از من زشت شمرده می‌شود؟
۴. تا می‌توانم در غیبت و حضور از بنی‌هاشم برنخواهم گشت.
۵. و از کسی که بت لات را بد می‌گوید در آنچه می‌گوید که اگر رضای خدا نباشد باران برای ما نمی‌آید. همانا من قریش را به خاطر پیغمبر دشمن دارم اگرچه در خوبی و شهرت طلای سرخ باشد. ۶. شُعَب: برانگیختن فتنه و تباهی.

قالَ رَسُولُ‌اللهِ: یا عَمِّ اِنَّکَ تَخافُ عَلَیَّ اَذی اَعْدائی وَ لاتَخافُ عَلی نَفسِکَ عَذابَ‌اللهِ، فَضَحِکَ اَبُوطالِب وَ قالَ:

وَ دَعَوتَنی وَ زَعَمْتَ اَنَّکَ ناصِحی وَ لَقَدْصَدَقْتَ وَ کُنْتَ ثَمَّ اَمینا

بر اسلام حضرت ابوطالب نیز برهانی محکم است که مادر علی علیه‌السلام ضجیع او بود؛ زیراکه فاطمه بنت اسد بن هاشم که اول هاشمیه‌ای است که هاشمی‌زاد و اول زنی است که با رسول خدای بیعت کرد.

از علی بن الحسین علیهماالسّلام از اسلام ابوطالب پرسش کردند. قالَ: وَاعَجَباه! اللهُ تَعالی نَهی رَسُولَهُ اَنْ یُقِرَّ مُسْلِمَةً عَلی نِکاحِ کافِرٍ وَ قَدْکانَتْ فاطِمَةُ بِنْتُ اَسَدٍ مِنَ السّابِقاتِ اِلَی الاسلامِ وَ لَمْتَزَل تَحتَ اَبی طالِبٍ اِلی اَنْ ماتَ. و فاطمه آن کس است که رسول خداوند پیراهن خود را که ملاصق[1] بدن مبارک بود از بهر او کفن فرمود - چنانکه در ذکر وفات فاطمه مرقوم است - چگونه زنی مسلمه در سرای کافری به شرط زناشوئی می‌زیست؟!

و این اشعار را علی علیه‌السلام در مرثیه خدیجةالکبری و ابوطالب علیهماالسّلام فرماید و هرگز امیرالمؤمنین علیه‌السلام از بهر کافری مرثیه نگوید:

أَعَیْنَیَّ جُودا بارَکَاللهُ فیکُما عَلیٰ هالِکَینِ مانَریٰ لَهُما مِثْلاً
عَلی سَیِّدِ الْبَطْحاءِ وَابْنِ رَئیسِها وَ سَیِّدَةِ النِّسْوانِ أَوَّلِ مَنْ صَلّیٰ
مُهَذَّبَةٌ قَدْ طَیَّبَاللهُ خیمَها مُبارَکَةٌ وَاللهِ ساقَ لَهَاالْفَضْلا
مُصابُهُما أَدْجیٰ لَی الْجَوَّ وَالْهَویٰ فَبِتُّ أُقاسی مِنْهُمَاالْلهَمَّ وَ الثَّکلا
لَقَدْ نَصَرا فی اللهِ دینَ مُحَمَّدٍ عَلیٰ مَنْ بَغیٰ فی الدِّینِ قَدْرَعِیا اِلّا[2]

و هم امیرالمؤمنین علیه‌السلام در مرثیه ابوطالب فرماید:

أَبا طالِبٍ عِصْمَةَ الْمُسْتَجیرِ وَ غَیْثَ الْمحْوُلِ و نُورَ الظَّلَم

---

۱. پیراهنی که به بدن مبارکش چسبیده بود.
۲. ای دو چشم من سخا کنید، برکت کناد خدا در شما، بر دو مرده که نبینی مر آن دو را مانندی بر مهتر رودخانه مکه و پسر سردار آن و بر مهتر زنان، اول کسی که نماز گزارد، پاکیزه‌ای که به حقیقت خوش گردانید خدا خوی او را خجسته، و خدا راند به جانب او احسان خود را. مصیبت این دو تاریک کرد برای من بیان آسمان و زمین را و هوا را، پس شب گذاشتم که کشیدم از این دو اندوه را و رنجی مثل نایافتن فرزند. هر آینه به حقیقت یاری کردند در راه خدا دین محمّد را بر آن کس که ستم کرد در دین به حقیقت نگاه داشتند پیمان را.

لَقَدْ هَدَّ فَقْدُکَ أَهْلَ الْحِفاظِ وَقَدْ کُنْتَ لِلْمُصْطَفیٰ خَیرَ عَمٍّ[1]

ذکر آهنگ رسول خدای به جانب مکه برای ادای عمره و مصالحه آن حضرت با قریش در حدیبیه

در سال ششم هجرت در شهر ذیقعده رسول خدای را در خواب نمودار شد که به زیارت کعبه رفت و عُمْرَه گذاشت و کلید خانه را به دست داشت و اصحابی که ملازم رکاب بودند بعضی سر بستردند[2] و جماعتی موی چیدند. چون بامداد پیغمبر ﷺ این خواب را با اصحاب برداشت شاد شدند و چنان دانستند که هم امسال این دولت به دست شود. پس دوستان را آگهی دادند و کار سفر مکه همی راست کردند. چون رسول تصمیم عزم داد اعرابی که در اطراف مدینه جای داشتند طلب فرمود تا ملازم رکاب باشند، از بهر آنکه اگر قریش از در طرد و منع برخیزند از کثرت سپاه بیندیشند و مکنون خاطر را مکشوف ندارند.

بالجمله صِنادید[3] قبیلهٔ غِفار و اَسْلم و مُزَیْنه و جُهَیْنه و اَشْجَع و دُئَل را حاضر ساخت و حکم داد تا با اصحاب کوچ دهند و شتران هَدْی را براند تا قریش بدانند آهنگ پیغمبر از بهر جنگ نیست؛ بلکه برای عُمْرَه است؛ اما اعراب بیم کردند که مبادا قریش از در مبارزت بیرون شوند و اصحاب رسول خدای تاب مقاومت نیاورده مغلوب گردند و اعراب نیز مقهور آیند، لاجرم معاهده پیغمبر را بشکستند و به مماطله[4] و مسامحه از کوچ دادن تقاعد[5] ورزیدند و خداوند این آیت بدین فرستاد: **اِنَّ الَّذینَ یُبایِعُونَکَ اِنَّما یُبایِعُونَ اللهَ یَدُ اللهِ فَوْقَ أَیْدیهِمْ فَمَنْ نَکَثَ فَاِنَّما یَنْکُثُ عَلیٰ نَفْسِهِ وَ مَنْ أَوْفیٰ بِما عاهَدَ عَلَیْهُ اللهَ فَسَیُؤْتیهِ أَجْراً عَظیماً سَیَقُولُ لَکَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْاَعْرابِ شَغَلَتْنا اَمْوالُنا وَ أَهْلُونا فَاسْتَغْفِرْ لَنا بِاَلسِنَتِهِمْ مالَیْسَ فی قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ یَمْلِکُ لَکُمْ مِنَ اللهِ شَیئاً اِنْ أَرادَ**

---

۱. ای ابوطالب ای پناه هر مستمند و باران قحطی دیده و روشنی تاریکها. مرگ تو مردان باغیرت راکمر شکست، تو برای پیغمبر بهترین عمو بودی.

۲. ستردن: تراشیدن و زایل کردن

۳. صنادید، جمع صندید: بزرگ و دلاور

۴. مماطله: به تأخیر انداختن و امروز و فردا کردن.

۵. تقاعد: بازنشستن

بِکُمْ ضَرّاً أَوْ أَرادَ بِکُمْ نَفْعا بَلْ کانَ‌اللهُ بِما تَعْمَلُونَ خَبِیراً[۱]. خلاصهٔ معنی به پارسی گوئیم. می‌فرماید: بیعت با رسول خدا بیعت با خداوند است، چه دست پیغمبر دست خداست و دست خدا بالای دستها است. پس هرکه عهد پیغمبر بشکند زیان خویشتن کند و هرکه در عهد او استوار باشد مزد بزرگ یابد. زود باشد که این اعراب از در اعتذار بیرون شوند و بگویند پرستاری زن و فرزند و حراست اثقال و اموال ما را از این سفر بازداشت، هم این سخن به کذب کنند. بگو: ای محمّد خداوند بر کردار شما داناست کیست از شما که دفع مشیت خدای را از نفع و ضرر تواند کرد. بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ یَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ اِلیٰ أَهْلِیهِمْ أَبَداً وَ زُیِّنَ ذٰلِکَ فی قُلُوبِکُمْ وَ ظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ و کُنْتُمْ قَوْماً بُوراً و مَنْ لَمْ یُؤْمِنْ بِاللهِ وَ رَسُولِهِ فَاِنّا أَعْتَدْنا لِلْکافِرِینَ سَعِیراً و لِلّٰهِ مُلْکُ السَّمٰواتِ وَالْأَرْضِ یَغْفِرُ لِمَنْ یَشآءُ و یُعَذِّبُ مَنْ یَشآءُ و کانَ‌اللهُ غَفُوراً رَحِیماً سَیَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ اِذَا انْطَلَقْتُمْ اِلیٰ مَغانِمَ لِتَأْخُذُوها ذَرُونا نَتَّبِعْکُمْ یرِیدُونَ أَنْ یُبَدِّلُوا کَلامَ‌اللهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونا کَذٰلِکُمْ قالَ‌اللهُ مِنْ قَبْلُ فَسَیَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنا بَلْ کانُوا لایَفْقَهُونَ اِلّا قَلِیلاً[۲]. همانا به اغوای شیطان گمان کردید که پیغمبر و اصحاب او از این سفر بازنشوند و بدین گمان باطل خود را به هلاکت افکندید و آن کس که به خدا و رسول نگرود بهرهٔ آتش شود. آنگاه خبر از فتح خیبر می‌دهد و می‌فرماید: زود باشد که این اعراب که عهد بشکستند، همی گویند ما را در سفر خیبر ملازم خدمت سازید و از اخذ غنیمت بی‌بهره نکنید و بدین سخن خواهند فرمان خدای را دیگرگون کنند ـ چه حکم خدای چنین بود که جز اهل حدیبیه کس در حرب خیبر حاضر نشود ـ بگو ای محمّد که: برحسب فرمان خداوند بیرون نخواهید شد و ایشان از نادانی خواهند گفت: که این نه حکم خداوند است بلکه حسد می‌برند که ما در غنیمت شریک باشیم.

قُلْ لِلْمُخَلَّفِینَ مِنَ الْأَعْرابِ سَتُدْعَوْنَ اِلیٰ قَوْمٍ أُولی بَأْسٍ شَدِیدٍ تُقاتِلُونَهُمْ أَوْ یُسْلِمُونَ فَاِنْ تُطِیعُوا یُؤْتِکُمُ‌اللهُ أَجْراً حَسَناً وَ اِنْ تَتَوَلَّوْا کَما تَوَلَّیْتُمْ مِنْ قَبْلُ یُعَذِّبْکُمْ عَذاباً أَلِیماً لَیْسَ عَلَی الْأَعْمیٰ حَرَجٌ وَ لاٰ عَلَی الْأَعْرَج حَرَجٌ وَ لاعَلَی الْمَرِیضِ حَرَجٌ وَ مَنْ یُطِعِ‌اللهَ و رَسُولَهُ یُدْخِلْهُ جَنّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ وَ مَنْ یَتَوَلَّ یُعَذِّبْهُ عَذاباً أَلِیماً.[۳] بگو ای محمّد ای مخالفت‌کنندگان مخلف راکه زود باشد به مقاتلت کافران دلاور دعوت شوید، پس اگر اطاعت کنید مزد نیکو

---

۱. سورهٔ فتح، آیه ۱۰ و ۱۱.
۲. سورهٔ فتح، آیه ۱۲ ـ ۱۵.
۳. سورهٔ فتح، آیه ۱۶ ـ ۱۷.

یابید و اگرنه عذاب ببینید، لکن اگر کور و لنگ و بیمار از جهاد بازایستد آلوده عصیان نشود. همانا فرمانبردار خدا و رسول از در بهشت باشد و بی‌فرمانی مورث عنا و عذاب گردد.

مع‌القصه رسول خدای، عبدالله بن اُمّ‌مَکْتُوم را در مدینه به خلیفتی نصب کرد و روز دوشنبهٔ اول ذی‌قعده غسل کرد و جامه بپوشید و بر ناقه عضبا سوار شد و فرمان کرد تا هفتاد (۷۰) شتر از بهر هَدْی[1] براندند و شتر ابوجهل را که غنیمت بدر بود هم بشمار کردند و شتران را به ناجِیَة بن جُندَب اَسْلَمی سپردند و از اصحاب پیغمبر هرکس قدرت هَدْی داشت با خود حمل داد و اصحاب رسول جز شمشیری که آن نیز ملازم نیام بود هیچ‌گونه سلاح با خود برنداشتند.

بالجمله آن حضرت نماز پیشین را در ذُی‌الحُلَیْفه گزاشت، آنگاه فرمود تا شتران هَدْی را حاضر کرده مُجَلَّل ساختند. آنگاه بعضی را خود و برخی را ناجیه اشعار و تقلید[2] کرد و اصحاب نیز با هَدْی خویش همان کردند. این وقت پیغمبر از مسجد شجره احرام به عُمْرَه بست، بدین‌گونه لَبَّیکَ لَبَّیکَ اَللّهُمَّ لَبَّیکَ لاٰشَریکَ لَکَ لَبَّیکَ اِنَّ‌الحَمْدَ وَ النِّعْمَةَ لَکَ وَ الْمُلکَ لاٰشَریکَ لَکَ و مردمان موافقت نمودند و از آنجا احرام بستند و جماعتی در جَحْفه[3] مُحرم شدند.

پس پیغمبر ناجیه را با شتران هدی از پیش روان داشت و خود از دنبال روان شد و عباد بن بِشر را با بیست (۲۰) سوار از مهاجر و انصار طلیعه لشکر فرمود؛ و در این سفر هزار و پانصد و بیست (۱۵۲۰) مرد ملازم رکاب بودند و به روایتی هزار و چهارصد (۱۴۰۰) و جماعتی هزار و سیصد (۱۳۰۰) نیز گفته‌اند و از زوجات مطهرات اُمّ‌سَلَمَه ملازم خدمت بودند.

چون این خبر به مشرکان مکه رسید با یکدیگر شوری افکندند و کار بر آن نهادند که رسول خدای را از زیارت خانه بازدارند. چنانکه خدای فرماید: و مَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَساجِدَاللهِ اَنْ یُذْکَرَ فیهَا اسْمُهُ و سَعیٰ فی خَرابِها اُولٰئِکَ ماکانَ لَهُمْ اَنْ یَدْخُلُوها اِلّا خائِفینَ لَهُمْ

---

۱. هَدْی: قربانی است که به حرم فرستند.
۲. اشعار و تقلید: علامت نهادن شتر برای قربانی در مکه
۳. جحفة: موضعی است در میان مکه و مدینه که میقات اهل شام است. (س)

فی‌الدُّنْیا خِزْیٌ وَ لَهُمْ فی‌الْآخِرَةِ عَذابٌ عَظیمٌ.[1] می‌فرماید: کیست ظالم‌تر از آن کس که مساجد خدای را از آنکه در آنجا یاد خدا کند، بازداشت و در تخریب مساجد کوشش نمود؟ چه خرابی مسجد آن است که معطّل بگذارند و مؤمنان را از دخول در آن و ذکر خداوند در آنجا دفع دهند روا نباشد ایشان را که جز خائف و ترسان در مساجد درآیند، چه بعد از غلبه مسلمین کافران را نیروی درآمدن در مسجدالحرام نبود. همانا این ظالمان در دنیا قرین خوف و خواری و در عقبی رهین ذاب و عقابند. اِنَّ الَّذینَ کَفَرُوا و یَصُدُّونَ عَنْ سَبیلِ‌اللهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرامِ الَّذی جَعَلْناهُ لِلنّاسِ سَواءً الْعاکِفُ فیهِ وَالْبادِ وَ مَنْ یُرِدْ فیهِ بِإِلْحادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذابٍ أَلیمٍ[2] یعنی: این کافران که در منع مسلمین از طریق حق و مسجدالحرام مستمرند، خانه‌ای را که ما از برای بادی و حاضر یکسان نهادیم و مضای مناسک حج را بر طائفتین برابر گذاشتیم و هرکه در آن حرم اراده حرامی نماید و عدول از حق کند، او را عذابی دردناک بچشانیم.

مع‌القصه مشرکین قریش از جماعت احابیش[3] مکه و دیگر قبایل استمداد کرده، تجهیز لشکر کردند و در ارض بَلْدَحْ[4] انجمن شدند و خالد بن ولید و عِکْرَمة بن اَبی‌جَهل را با دویست (۲۰۰) سوار طلیعة[5] سپاه ساختند، تا اگر تواند شبیخونی اندازد و او پوشیده بر سر جبال عبور می‌داد. روزی از پس آنکه پیغمبر نماز ظهر بگزاشت، خالد گفت: اگر در بین نماز بر ایشان می‌تاختم نماز خود را قطع نمی‌کردند، اکنون بباشیم تا نماز دیگر ایشان و آنگاه حمله افکنیم.

جبرئیل بیامد و نماز خوف بیاورد و این آیت فرود شد: وَ اِذا کُنْتَ فیهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلوةَ فَلْتَقُمْ طآئِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَکَ وَلْیَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَاِذا سَجَدُوا فَلْیَکُونوا مِنْ وَرآئِکُمْ وَلْتَأْتِ طآئِفَةٌ أُخْریٰ لَمْ یُصَلُّوا فَلْیُصَلُّوا مَعَکَ وَلْیَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ و أَسْلِحَتَهُمْ وَدَّالَّذینَ کَفَرُوا لَوْتَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِکُمْ و أَمْتِعَتِکُمْ فَیَمیلُونَ عَلَیْکُمْ مَیْلَةً واحِدَةً وَ لاجُناحَ عَلَیْکُمْ اِنْ کانَ بِکُمْ أَذًی مِنْ مَطَرٍ أَوْکُنْتُمْ مَرْضیٰ أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَکُمْ و خُذُوا حِذْرَکُمْ اِنَّ‌اللهَ أَعَدَّ لِلکافِرینَ عَذاباً مُهیناً[6] به پارسی چنین است؛ می‌فرماید: ای محمّد چون هنگام خوف از دشمن در میان اصحاب

---

۱. سورهٔ بقره، آیه ۱۱۴.
۲. سورهٔ حج، آیه ۲۵.
۳. احابیش: جماعتی که از یک قبیله مخصوص نباشند.
۴. نام صحرائی است نزدیک مکه، یا نام کوهی است در راه جدّه.
۵. طلیعة: پیشرو و مقدم لشکر
۶. سورهٔ نساء، آیه ۱۰۲.

برپای کنی نماز را مردم خود را دو گروه کن: نیمی در برابر دشمن بایستند و نیمی با تو گزارند و باید ایشان اسلحه جنگ با خود بردارند و چون نمازگزاران با تو یک رکعت نماز گذاشتند، باید برای حراست در برابر دشمن شوند و آن نیمه که نماز نکرده‌اند بجای ایشان آیند و در رکعت دیگر با تو نماز بگزارند و این جماعت نیز باید آلت حفظ و حذر که سپر و جوشن است و سلاح جنگ که تیغ و سنان است با خود براند، چه دوست دارند کافران که شما غفلت کنید از اسلحه و امتعهٔ خود، تا همگروه و همدست بر شما حمله اندازند و بیماران و ضعیفان را گناهی نیست، اگر سلاح جنگ از خود فروگذارند، لکن با توانائی و قدرت آلت حفظ خویش را برگیرند. همانا خداوند از برای کافران عذابی خوارکننده آماده فرموده. **فَإِذا قَضَيْتُمُ الصلٰوةَ فَاذْكُرُواالله قِياماً و قُعُوداً وَ علىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ إِنَّ الصَّلٰوةَ كانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتاباً مَوْقُوتاً**[1] می‌فرماید: چون نماز خوف را به پای بردید یاد کنید خدای را در هر حال، چه در ایستادن و شمشیر زدن و چه در نشستن و کمان شدن و چه زخمی شدن و به پهلو افتادن و آنگاه که از خوف ایمنی یافتید نماز را با تمام شرایط به پای برید. همانا نماز بر مؤمنان به اوقات معین واجب افتاده.

بالجمله رسول خدا، بُسْر بن سُفیان خُزاعی را از ذی‌الحُلَیفه به مکه فرستاد تا مکنون خاطر قریش را مکشوف داشته بازآید. پس او برفت و معلوم داشت که قریش از در طرد و منع‌اند؛ و باز شده در نواحی عُسْفان[2] به حضرت پیغمبر پیوست و خبر بازآورد. رسول خدا اشراف اصحاب را به مشورت طلب داشت و فرمود: اگر راهی هست، بر خانه‌های احابیش و دیگر قبایل تاختن کنیم، چه ایشان به مدد قریش آمده‌اند. چون از نهب خانه و مال آگهی یافتند از قریش جدا شوند و جنگ با قریش سهل گردد.

ابوبکر گفت: یا رسول‌الله امسال آهنگ زیارت فرموده‌اید و قصد مقاتلت نداشته‌اید، صواب آن است که هم بر این باشید، اگر قریش از در منع درآیند آنگاه جنگ افکنیم. چون پیغمبر تقاعد اصحاب را در این تاختن مشاهدت فرمود، ساکت

---

۱. سورهٔ نساء، آیه ۱۰۳.
۲. عُسفان: نام آبگاهی است میان جَحْفه و مکّه.

شد و گفت: بروید به نام خدای، اما چون خالد بن ولید کُراعُ الْغَمِیم[1] نشیمن دارد، از جانب راست باید شدن تا ناگاه بر سر او درآئیم. و همچنان به رهنمائی مردی از بنی‌سلیم طیّ مسافت کردند تا به جائی که خالد بن ولید مغافصةً گردِ لشکر بدید و مجال درنگ نیافت و فرارکرده قریش را از رسیدن لشکر خبردارکرده. و از این سوی پیغمبر لشکر را فرمود: بگوئید اَسْتَغْفِرَاللهَ وَ اَتُوبُ اِلَیه ای قوم این همان است که بر بنی‌اسرائیل عرضه کردند، ایشان نپذیرفتند و هلاک شدند و شما گفتید و رستگار شدید.

مع‌القصه رسول خدای تا به ثَنِیّةالْمَره براند، در آنجا شتر خاصه پیغمبر به زانو درآمد و هرچند زجرش کردند جنبش نکرد. مردم گفتند: خَلَاءَتِ الْقُصوی یعنی: شتر قصوی بازماند. پیغمبر فرمود: خداوندی که فیل را از مکه بازداشت باشد که شتر را نیز بازدارد. آنگاه سوگند یاد فرمود که: هرچه قریش در تعظیم حرم طلب کنند روا فرماید: آنگاه شتر را جنبش دادند و از آنجا در حُدَیبیه[2] بر سر چاهی که اندک آب داشت لشکرگاه کرد و به اندک زمانی آب چاه نماند.

معجزهٔ پیغمبر ﷺ
در نصب تیر میان چاه

مردم به پیغمبر شکایت بردند، آن حضرت تیری بیرون کرده فرمود تا به چاه فرود دادند، و بر سر چاه آب چندان بجوشید که تمامت لشکر سیراب شدند. اُوَیْس خُوَلی با عبدالله اُبَیّ گفت: اَبْعَدَ هذا شَیءٌ اَمْا اَنَ لَکَ اَنْ تَبْصُرَ؟ کنایت از آنکه هنوز وقت نشده که امر بر تو روشن باشد و از شک بیرون شوی؟ هم روایت است که در حُدَیْبِیَه مردم استغاثه کردند و پیغمبر دعا کرد تا باران ببارید و مردمان سیراب شدند.

گویند شبی در حُدَیْبِیَه باران آمد و بامداد پیغمبر ﷺ بعد از نماز فرمود: هیچ

---

۱. کُراعُ الغَمیم: موضعی است بین مکه و مدینه.
۲. نام قریه‌ای است نزدیک به مکه، چاهی است در آن اراضی که حدیبیه نام دارد و این قریه به نام آن چاه موسوم شد.

می‌دانید که خدای چه فرمود؟ گفتند: خدا و رسول می‌داند. فرمود: **قَالَ‌اللهُ تَعالیٰ أَصْبَحَ مِنْ عِبادی مُؤمِنٌ وَ کافِرٌ فَأَمّا مَنْ قالَ مُطِرنا بِفَضلِ‌اللهِ وَ رَحْمَتِه، فَذلِکَ مُؤمِنٌ بی‌کافِرٌ بِالکَواکِبِ وَ أَما مَنْ قالَ مُطِرنا بِنَوءِ کَذا وَ کَذا فَذلِکَ کافِرٌ بی‌مُؤمِنٌ بِالْکَواکِبِ** یعنی: کسی که گوید: ما باران را به فضل خدا یافتیم، مؤمن با من است و به کواکب کافر است و آن کس که باران را به سبب نوء کواکب[1] داند که طلوع و غروب کواکب باشد، ایمان با کواکب دارد و به خدا کافر است.

رسالت بُدَیل به جانب قریش

مع‌القصه در حُدَیْبِیَه، بُدَیل بن وَرقاء خُزاعی با چند تن از جانب قریش به حضرت پیغمبر آمد و ایشان مؤمن و صاحب سرّ پیغمبر بودند و عرض کردند: قریش با دیگر قبایل متفق‌اند که شما را از زیارت کعبه منع کنند و در اراضی حُدَیْبِیَه بر شما تاختن کنند. پیغمبر فرمود:

> ما برای جنگ بیرون نشده‌ایم؛ بلکه قصد عُمْرَه داریم و شتران خویش را نحر کنیم و گوشت آن را برای شما بگذاریم و قریش که با ما آهنگ جنگ دارند، زیان خواهند کرد. اگر خواهند با ما مدتی جنگ را یکسو نهند و ما را با دیگر کافران بگذارند؛ اگر مقهور شویم مقصود ایشان بی‌زحمت بدست شود و اگر غالب شدیم، آنگاه چون خواهند متابعت ما کنند در هر حال در ایام مصالحه آسوده باشند و اگرنه سوگند با خدای که با ایشان چندانکه زنده باشیم، مقاتلت کنیم و همانا خدای نصرت دین خویش خواهد کرد.

بُدَیْل گفت: هم‌اکنون این سخن به قریش رسانم، و به نزد ایشان شده گفت: ای جماعت قریش سخنی از محمّد شنیده‌ام؛ اگر خواهید بگویم؟ عِکْرَمة بن اَبی جَهل و حکم بن اَبی‌العاص آغاز سفاهت کردند و گفتند: حاجت نیست. جماعتی از مردم

---

۱. نوء: طلوع و غروب مخصوصی است که اهل نجوم برای ستارگان معتقدند.

مجرب[1] گفتند: بگوی تا چه شنیدی؟ سخنان پیغمبر باز راند و گفت: در جنگ با محمّد شتاب مکنید که او آهنگ کعبه دارد. مردم گفتند: بُدَیْل از جماعت خُزاعه است و آن قبیله در جاهلیت و اسلام با محمّد از در صدق بوده‌اند، بعید نباشد اگر بُدَیْل با او در نهانی امری نهاده باشد.

رسالت عروة بن مسعود از جانب قریش

از پس او مِکْرَز بن حفص را به رسالت فرستادند. وی برفت و بازآمد و همان سخنان را از پیغمبر خبر آورد. قریش خبر او را استوار نداشتند، عُرْوَة بن مسعود ثَقَفی برخاست و گفت: ای جماعت قریش شما مرا به جای پدرید و من شما را در ازای فرزند و حقوق خویش را بر ایشان برشمرد و گفت: روا باشد که مرا با خود واژونه ندانید. گفتند: سخن تو بر صدق است. آنگاه گفت: این مرد یعنی محمّد با شما انصاف کرده است. سخن او را بپذیرید و اجازت دهید تا من به نزد او رفته با او سخن کنم. گفتند: روا باشد.

پس عُرْوَه به نزدیک پیغمبر آمد، رسول خدای آنچه با بُدَیْل گفته بود اعادت فرمود. عُرْوَه گفت: ای محمّد هیچ شنیده‌ای از عرب کسی اهل خویش تباه کند؟ تو نیز قوم خویش را تباه مکن چه این جماعت پراکنده که بر تو گرد شده‌اند، روزی آید که تو را تنها بگذارند و بگذرند. ابوبکر گفت: اُمْضُضْ بَظْرَ اَللّاتَ یعنی: گوشت آویخته فرج لات را مکیدن کن که ما هرگز از پیغمبر برنگردیم. عُرْوَه گفت: کیست این مرد؟ گفتند: ابوبکر. گفت: ای ابوبکر سوگند با خدای که اگر ترا با من حقی نبود، پاسخت ساخته می‌کردم، چه در زمان جاهلیت ابوبکر به ده (۱۰) شتر جوان اعانت دین عُرْوَه کرده بود.

مع‌القصه عُرْوَه با پیغمبر سخن می‌کرد و هنگام گفت و شنود، مسّ محاسن پیغمبر می‌نمود. مُغَیره نعل شمشیر خود بر دست او می‌زد و می‌گفت: دست

---

۱. مجرب: آزموده، کاردیده

خویش بازدار، چندانکه دست عُرْوَه کوفته شد و خشم گرفت و گفت: یا محمّد کیست این مرد که در میان اصحاب تو از وی لئیم‌تر نشناسم؟ پیغمبر تبسّم فرمود و گفت: این مُغَیرة بن شعبه است، خویش تو.

عروه گفت: ای غدار من اصلاح غدر تو کنم و تو با من چنین کنی؟ زیرا که در جاهلیت مُغیره با سیزده (۱۳) تن از بنی‌مالک از قبیلهٔ ثقیف آهنگ خدمت مقوقس کردند و به مصر شدند. مقوقس آن جمله را عطائی به سزا کرد و مُغَیره را محروم گذاشت. هنگام مراجعت در یکی از منازل ایشان افراط در خمر کرده به خواب شدند. مُغیره برخاست و هر سیزده (۱۳) تن را بکشت و اموال ایشان را برگرفته به مدینه آمد و از در صدق مسلمانی گرفت. پیغمبر فرمود: اسلام تو پذیرفته است؛ اما بدان مال که آورده‌ای مرا حاجت نیست. و از آن سوی چون بنی‌مالک این بدانستند، با قبیلهٔ مُغیره آغاز خصومت نهادند. عُرْوَة بن مسعود که سیزده (۱۳) دیت از بنی‌مالک بر ذمّت نهاده بود آن کار را که بر مصالحه نهاد.

بالجمله عُرْوَه در نهانی اصحاب پیغمبر را نگران بود و حشمت پیغمبر ﷺ در چشم ایشان مشاهدت می‌فرمود. چون به میان قریش بازشد گفت:

ای مردان به خدا سوگند که من به درگاه کسری و قیصر و نجاشی شده‌ام. هیچ پادشاهی در نزد رعیت و سپاهش بدین عظمت نبوده است، آب دهان نیفکند، جز اینکه مردمان بر روی و جلد خود مسح کنند و چون وضو سازد، بر سر ریودن آب وضویش نزدیک به هلاکت رسند و اگر موئی از محاسنش بیفتد از بهر برکت برگیرند و با خود بدارند و چون کاری فرماید، هرکسی از دیگری سبقت جوید؛ و چون سخن گوید: آوازها نزد او پست کنند و هیچ‌کس در وی تند نگاه نکند. اینک بر شما امری عرض کرده که رشد و صلاح شما در آن است بپذیرید. سوگند با خدای لشکری دیدم که جان خوار کنند تا بر شما غالب شوند.

[رسالت حُلَیس بن علقمه
از جانب قریش]

این وقت یک تن از احابیش[۱] از قبیلهٔ بنی‌کنانه که او را حُلَیس بن علقمه می‌گفتند: اجازت یافت تا به حضرت پیغمبر رود و سخن کند. چون از دور پدیدار شد رسول خدای فرمود: این مرد در تعظیم بُدن[۲] جدی تمام دارد. شتران قربانی را برانگیزید تا نگران شود. اصحاب شتران را برانگیختند و او را لبیک‌گویان پذیره شدند. حُلیس چون این کار معاینه کرد گفت: سبحان‌الله! روا نباشد این جماعت را کس از زیارت خانه ممانعت کند و آب از چشمش بدوید و گفت: هَلَکَتْ قُرَیْشٌ بِرَبِّ الْکَعْبَه پس به نزدیک قریش بازشد و گفت: ای قوم این مردم شتران قربانی را اشعار[۳] و تقلید کرده‌اند، صواب آن است که ایشان را از زیارت کعبه دفع ندهید. گفتند: ای حُلَیس به جای باش که تو مرد اعرابی بوده و پشت و روی این کار را نیک ندانی. حُلَیس در خشم شد و گفت: ما با شما متفق نشده‌ایم که مردم را از زیارت کعبه مانع باشید، دست از محمّد بازدارید و اگرنه من با جمله احابیش از شما بازگردیم. قریش او را دل دادند و گفتند: باش تا با محمّد صلحی به دلخواه کنیم. پس پنجاه (۵۰) سوار گزیده برانگیختند که در لشکر پیغمبر گرد برآیند و عدت و اعداد ایشان را بازدانند.

چون ایشان نزدیک شدند، مسلمین بر آن جماعت درآمدند و جمله را دستگیر کرده، به حضرت پیغمبر آوردند. رسول خدای به چشم عطوفت در ایشان نگریست و همگان را به سوی مکه گسیل نمود، کما قال‌الله تعالی: وَ لَوْقاتَلَکُمُ الَّذینَ کَفَرُوا لَوَلَّوُا الْاَدْبارَ ثُمَّ لایَجِدُون وَلِیّاً وَلا نَصیراً سُنَّةَاللهِ الَّتی قَدْخَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَ لَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِاللهِ تَبْدیلاً و هُوَ الَّذی کَفَّ أَیْدِیَهُمْ عَنْکُمْ و أَیْدِیَکُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَکَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَکُمْ عَلَیْهِمْ وَ کانَاللهُ بِما تَعْمَلُونَ بَصیراً[۴] خدای می‌فرماید: اگر کافران با شما رزم می‌دادند هزیمت می‌شدند و

---

۱. احابیش: جماعتی که از قبائل مختلف تشکیل شده و در نزدیک کوهی که در پائین مکه است، سکنی داشتند.
۲. بُدن جمع بدنه: شتر یا گاوی که به مکه برای قربانی برند.
۳. اشعار: به معنی خون‌آلود کردن کوهان شتر قربانی است تا علامت باشد.
۴. سوره فتح، آیه ۲۲ ـ ۲۴.

هیچ پشتوانی نمی‌یافتند، چه از زمان سلف عادت خداوند بر این رفته که پیغمبران خویش را نصرت فرماید و عادت خداوند دیگرگون نخواهد شد و بدانچه قضا رفته در هیچگاه باژگونه نخواهد گشت و خداوند هول و هراس در کافران افکند و مسلمین را نهی فرمود تا در حُدَیبیه رزم ندادند و کار به مسالمت کردند، چه مسلمین را بزرگتر فتحی بود.

هُمُ الَّذینَ کَفَرُوا و صَدُّوکُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ وَالْهَدْیَ مَعْکُوفاً أَنْ یَبْلُغَ مَحِلَّهُ وَ لَوْلا رِجالٌ مُؤْمِنُونَ وَ نِساءٌ مُؤْمِناتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَؤُهُمْ فَتُصیبَکُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَیرِ عِلْمٍ لِیُدْخِلَ اللهُ فی رَحْمَتِهِ مَنْ یَشاءُ لَوْ تَزَیَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذینَ کَفَرُوا مِنْهُمْ عَذاباً أَلیماً إِذْ جَعَلَ الَّذینَ کَفَرُوا فی قُلُوبِهِمُ الْحَمِیَّةَ حَمِیَّةَ الْجاهِلِیَّةِ فَأَنْزَلَ اللهُ سَکینَتَهُ عَلی رَسُولِهِ و عَلَی الْمُؤْمِنینَ و أَلْزَمَهُمْ کَلِمَةَ التَّقْوی و کانُوا أَحَقَّ بِها و أَهْلَها و کانَ اللهُ بِکُلِّ شَیْءٍ عَلیماً[1] یعنی: کافران شما را از طواف خانه و ادای عمره دفع دادند و شتران هَدْی را که از بهر قربانی بود به مکه راه نگذاشتند و اگرنه آن بود که زنان و مردان مسلم با کافران که در مکه اختلاط دارند بی‌آگهی شما پایمال هلاک و دمار می‌گشتند و دامن شما را از قتل ایشان که هم‌کیشان شمایند آلایش عاری می‌رسید، قتل و نهب این جماعت را منهی نمی‌داشتم و کیفر کافران را به عذابی سخت می‌گذاشتم آنگاه می‌فرماید: یاد می‌دارید کافران را که حمیّت جاهلیّت را در دلهای خود جای داده‌اند و درکین و کید رسول‌الله استوار گشته‌اند. همانا خداوند پیغمبر خود را آسایش و آرامش فرستاد و مؤمنان را مطمئن خاطر داشت تا بر هر ناهمواری و جسارت فرستادگان قریش مصابرت کردند و کار بر مصالحت و مسالمت نهادند.

[رسالت عثمان بن عفّان]

مع‌القصه پیغمبر در حدیبیه اول خِراش بن اُمَیّه را به مکّه فرستاد تا مردم را از قصد آن حضرت آگهی دهد. مردم مکه خواستند او را مقتول سازند، عشیرت او که در مکه بودند او را رها دادند. پس پیغمبر عمر بن الخطّاب را فرمود: تو را به مکه

---

۱. سورهٔ فتح، ۲۵ و ۲۶.

باید رفت و قریش را آگهی داد که ما از بهر جنگ بدینجا نشده‌ایم، بلکه آهنگ زیارت داریم. عمر گفت: یا رسول‌الله گمان دارم که قریش چون دست یابند دست از من بازندارند و از قبیلهٔ بنی‌عَدِیّ کس در مکه نیست که اعانت من تواند، عثمان از بهر این کار شایسته‌تر است؛ چه او را قریش مکانت دیگر نهند.

پس پیغمبر عثمان بن عفّان را به مکه فرستاد و فرمود: قریش را آگهی ده و مسلمانان را بگوی فرج نزدیک است. عثمان برفت و در راه با اَبان بن سعید بن العاص دُچار شد و در امان او درآمد تا ادای رسالت کند. اَبان او را بر دابّهٔ خود سوار کرده و خود ردیف او شد و او را به مکه درآورد. عثمان پیغام پیغمبر به قریش رسانید و چون خواست بازشود گفتند: اگر خواهی طواف کعبه کن و بازشو. گفت: من با پیغمبر طواف خواهم کرد. قریش از او برنجیدند و نگذاشتند تا بازشود.

بیعت‌الرّضوان

اما از آن سوی چون عثمان دیر بماند مسلمانان گفتند: خوشا عثمان که طواف خانه خواهد کرد. پیغمبر فرمود که: گمان من آن است که عثمان بی‌ما طواف نکند و ده (۱۰) تن از مهاجرین از پس عثمان به مکه شدند. کُرز بن جابر و عبدالله بن سُهَیل بن عمرو و عَیّاش بن اَبی‌رَبیعه و هِشام بن عبدالعاص و حاطِب بن اَبی‌بَلْتَعه و حاطِب بن عَمْرو و عبدالله بن حُذافه و ابوالرّوم بن عُمَیر و عُمَیْر بن وَهْب الجُمَحی و عبدالله بن اَبی‌اُمَیّه. این هنگام خبر آوردند که عثمان با آن ده (۱۰) تن مهاجرین در مکه مقتول شدند و شیطان این سخن در لشکر پیغمبر پهن کرد.

پیغمبر فرمود: از اینجا بازنشوم تاسزای قریش ندهم. و در پای درخت سَمُرَه که در آن موضع بود بنشست و با اصحاب بیعت فرمود بر اینکه از جای نرود و اگر حرب برپا شود، دست بازندارد و این بیعت را بَیْعَتَ‌الرِّضوان گفته‌اند. چه خدای در سورهٔ «الفتح» فرموده: لَقَدْ رَضِیَ‌اللهُ عَنِ الْمُؤْمِنِینَ اِذْ یُبایِعُونکَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مافی قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّکِینَةَ عَلَیْهِمْ وَ أَثابَهُمْ فَتْحاً قَرِیباً وَ مَغانِمَ کَثِیرَةً یَأْخُذُونَها و کان‌اللهُ عَزِیزاً حَکِیماً وَ عَدَکُمُ‌اللهُ مَغانِمَ کَثِیرَةً تَأْخُذُونَها فَعَجَّلَ لَکُمْ هٰذِهِ و کَفَّ أَیْدِیَ النّاسِ عَنْکُمْ وَ لِتَکُونَ آیَةً لِلْمُؤْمِنِینَ

و یَهْدِیَکُمْ صِراطاً مُسْتَقِیماً[1] یعنی: خدای خوشنود شد از آن جماعت که در تحت این شجره با تو بیعت کردند و دلهای ایشان را قوی ساخت و به فتحی نزدیک و غنیمتهای فراوان پاداش می‌فرماید، زودا که این دو عطیت بزرگ را دریابید و از شرّ دشمنان ایمن باشید.

جابر گوید: که جَدّ بن قَیْس[2] منافق را در آن بیابان دیدم که از پی شتر گمشدهٔ خویش می‌شتافت. گفتم: بازآی و با پیغمبر بیعت کن. گفت: من شتر خویش را از بیعت محمّد دوست‌تر دارم. چون سر از بیعت برتافت، پیغمبر در حق او فرمود: کُلُّ مَنْ بٰایَعَ تَحْتَ‌الشَّجَرَةَ یَدْخُلُ الْجَنَّةَ اِلّا صٰاحِبُ الْجَمَلِ الْاَحْمَرِ.

مع‌القصه از پس بیعت‌الرّضوان همچنان اَوْس بن خَوَلِی و عباس بن بشر و محمد بن مُسْلَمه به فرمان بودند که به نوبت طلایه[3] لشکر باشند. و از آن سوی قریش هر شب پنجاه (۵۰) کس به اطراف لشکرگاه می‌فرستادند تا بر کردار لشکریان بینا باشند تا مبادا زیانی رسانند. از قضا شبی که محمد بن مسلمه طلایه لشکر بود، ایشان را دیدار کرد و تمامت ایشان را مأخوذ داشته به لشکرگاه آورد. پیغمبر بفرمود: تا آن جماعت را بازداشتند. چون این خبر به قریش رسید ناچار شدند و صبحگاه سُهَیل بن عَمْرو را از بهر صلح به حضرت رسول فرستادند.

این وقت مکشوف افتاد که عثمان را آسیبی نرسید. پیغمبر فرمود: چون از در فرمان غایب است روا نیست که فضیلت این بیعت درنیابد، پس اشارت به دست راست خود کرد و فرمود: این دست عثمان است و دست چپ خود را فرمود: این دست من است و دست بر دست خود زده از قِبَل عثمان با خود بیعت کرد و خبر بیعت مسلمین با پیغمبر در دل قریش هولی عظیم افکند.

به روایت عامه و خاصه روز بیعت شجره هزار و پانصد (۱۵۰۰) تن اصحاب بودند و چنان افتاد که آب کمیاب بود و مردمان را تشنگی به زحمت انداخت. این‌وقت پیغمبر بفرمود تا وعائی[4] از آب حاضر کردند و دست مبارک را در آب فروداد و از میان انگشتانش آب جوشیدن گرفت، چندانکه تمام آن مردم را کفایت

---

۱. سورهٔ فتح، آیه ۱۸ ـ ۲۰.
۲. متن: جند بن قیس.
۳. طلایه: دسته‌ای که در اطراف لشکر برای پاسبانی و نگهبانی مأمور شوند.
۴. وعاء: ظرف

کرد. و نیز چنان افتاد که مردم در حُدَیْبِیَه جوعان[1] شدند و زحمت گرسنگی در ایشان اثر کرد. رسول خدا بفرمود: نطعی[2] بگستردند و اصحاب از بقیه زاد خود مقداری آرد و چند عدد خرما بر زبر نطع بریختند. آنگاه پیغمبر بر پای ایستاده از بهر برکت، خدای را بخواند و فرمود تا هرکس ظرف خویش را بیاورد و چندانکه توانست از آرد و خرما بیاکند و هنوز به جای بود.

و همچنان در حُدَیْبِیَه وحشیان در میان خیمه‌های مردمان درمی‌آمدند، چنانکه به دست می‌توانستند مأخوذ داشت و کس آسیب هیچ صید نمی‌کرد و خدای این آیت را بدین فرستاد: یا أَیُّهَاالَّذینَ آمَنُوا لَیَبْلُوَنَّکُمُ‌اللهُ بِشَیْءٍ مِنَ الصَّیْدِ تَنالُهُ أَیْدیکُمْ وَ رِماحُکُمْ لِیَعْلَمَ‌اللهُ مَنْ یَخافُهُ بِالْغَیْبِ فَمَنِ اعْتَدیٰ بَعْدَ ذٰلِکَ فَلَهُ عَذابٌ أَلیمٌ یا أَیُّهَا الَّذینَ آمَنُوا لاتَقْتُلُوا الصَّیْدَ و أَنْتُمْ حُرُمٌ و مَنْ قَتَلَهُ مِنْکُمْ مُتَعَمِّداً فَجَزاءٌ مِثْلُ ماقَتَلَ مِنَ النَّعَمِ یَحْکُمُ بِهِ ذَواعَدْلٍ مِنْکُمْ هَدْیاً بالِغَ الْکَعْبَةِ أَوْکَفّارَةٌ طَعامُ مَساکینَ أَوْ عَدْلُ ذٰلِکَ صِیاماً لِیَذُوقَ وَ بالَ أَمْرِهِ عَفَاللهُ عَمّا سَلَفَ و مَنْ عادَ فَیَنْتَقِمُ‌اللهُ مِنْهُ وَاللهُ عَزیزٌ ذُوانْتِقامٍ[3]. خلاصهٔ معنی آن است که: خداوند آزمایش می‌دهد آنان را که از بهر حج احرام بسته‌اند بدین که دست و نیزهٔ ایشان به نخجیرها[4] تواند رسید پس آن کس که به عمد قصد صیدی کند، باید به تصدیق دو مرد عادل مانند آن صید را هَدْی مکّه سازد، چنانکه گوسفندی را به جای آهو شمار کنند و اگر از آهو بزرگتر شکار کنند، قربانی را شگرف باید کرد یا اینکه به کفارت این گناه، درویشان را به نحوی که در شریعت مقرّر است طعام دهند و اگرنه به جای طعام هر درویشی روزه گیرند و از آنچه در جاهلیّت کردند یا قبل از رسیدن حکم حرمت مرتکب این معصیت شدند، خداوند معفو داشت.

چه گویند: ابوالیسر بعد از رسیدن به حُدَیْبِیَه با اینکه مُحرم بود صید گور دشتی کرد.

مع‌القصه قریش سُهَیل بن عَمْرو و مِکْرَز بن حَفْص بن آخیف[5] و اُحَیْطِب بن عبدالعُزّی را گفتند: بشتابید و در میان ما و محمّد کار به مصالحت کنید تا اسیران ما

---

۱. جوعان: گرسنه ۲. نطع: سفره چرمی
۳. سورهٔ مائده، آیه ۹۴ و ۹۵.
۴. نخجیر: شکارگاه و نیز به معنی شکار هم به کار می‌رود.
۵. متن: حفص بن احنف.

را رها کند. و از پیش روی ایشان مِکرز بن حفص طریق لشکر اسلام گرفت، چون پیغمبر از دور او را دیدار کرد فرمود: این مِکْرَز بن حَفْص مردی فاجر یا غادر[1] است با او سخن نکنید و خود با او آغاز سخن کرد. هنوز کلمه در میان بود که سُهَیل بن عمرو و حُوَیطب بن عبدالعُزّی با گروهی از قریش برسید. پیغمبر فرمود: سَهُلَ اَمْرُنا کار بر ما آسان شد.

نخست سهیل عرض کرد که: ای محمّد، عثمان را جهال قوم بازداشتند و عقلا رضا نبودند، روا باشد اگر محبوسین ما را رها کنی. فرمود: چندانکه مردم ما محبوس باشند کسان شما رها نخواهند شد. سُهَیل بن عَمْرو کس به قریش فرستاد که محمّد انصاف می‌کند محبوسین ایشان را رها کنید. پس قریش، مسلمانان را رها کردند تا به حضرت رسول آمدند، پیغمبر نیز بفرمود تا گرفتاران قریش را آزاد ساختند.

این هنگام سهیل ساز سخن مصالحت فرمود و گفت: ای محمّد قریش با تو از در مصالحت و مسالمت درآیند به شرط که امسال عُمْرَه نگزاری و سال دیگر قضا کنی. اگر بدین رضا دهی بفرمای تا وثیقی از بهر مصالحت نگار شود. پیغمبر بدین سخن رضا داد و فرمود: روا باشد.

عمر چون این بشنید با ابوبکر گفت: آیا محمد رسول خداست؟ گفت: بلی. گفت: ما مسلمانیم؟ گفت: آری. گفت: قریش کافرند؟ گفت: چنین است. گفت: چرا با رضای قریش صلح کنیم؟ ابوبکر گفت: ای عمر ساکت باش. پیغمبر همه به فرمان خدا کار کند. عمر از نزد ابوبکر کناری گرفت و به حضرت رسول آمد و با پیغمبر نیز بدین‌گونه احتجاج نمود. پیغمبر فرمود: ای عمر من رسول خدایم و خدای مرا در هیچ کار فرونگذارد. آنگاه عمر اظهار پشیمانی کرد و به استغفار پرداخت.

به روایتی چون عمر بن الخطّاب و جماعتی از اصحاب در مصالحت با قریش طریق مکاوحت سپردند، پیغمبر فرمود: اگر صلح را پسنده ندارید ساز مناجزت و مبارزت نمائید. اصحاب از بهر مقاتلت شتاب گرفتند و قریش نیز چون ساخته جنگ بودند از جای درآمدند و حمله افکندند، مسلمانان را بی‌آنکه خونی ریخته شود مانند هزیمتیان قدم واپس نهادند. پیغمبر تبسم کرد و فرمود: یا علی تیغ بگیر و قریش را دفع ده. چون عَلیّ مرتضی با شمشیر کشیده به میان معرکه آمد، بزرگان

---

۱. غادر: پیمان‌شکن، نیرنگ‌باز

قریش ندا در دادند که یا علی مگر محمّد را از مصالحت پشیمانی آمد؟ فرمود: او را پشیمانی نرسد و مراجعت کرد.

پیغمبر روی با مسلمانان آورد و فرمود: اَلَسْتُم اَصحابی یَومَ بَدْرٍ، اِذ اَنْزَلَ‌اللهُ فیکُم «اِذتَسْتَغیثُونَ رَبَّکُم فَاسْتَجابَ لَکُم اَنّی مُمِدُّکُم بِاَلفٍ مِنَ الْمَلائِکَةِ مُردِفین»[1] اَلَسْتُم اَصحابی یَوْمَ اُحُدٍ «اِذتُصْعِدُونَ وَ لاتَلْوُنَ عَلیٰ اَحَدٍ وَ الرَّسُولُ یَدْعُوکُم فی اُخریکُمْ»[2] اَلَسْتُم اَصحابی یُومَ کَذا؟ این هنگام عمر بن الخطّاب و دیگر مردم از گفته پشیمانی گرفتند و از در معذرت بیرون شدند و گفتند: خدا و رسول بهتر داند. آنچه خود دانی چنان می‌کن.

مصالحه پیغمبر با قریش

از پس آن رسول خدا علی ﷺ را طلب داشت و فرمود: بنویس: **بِسم‌الله الرَّحمن الرَّحیم**

سهیل گفت: والله من رحمن ندانم کیست، بنویس بِسْمَکَ اَللّهُمَّ چنانکه رسم جاهلیت است.

اصحاب رضا نمی‌دادند. پیغمبر فرمود: چنان بنویس، پس علی نوشت بِسْمِکَ اَللّهُمَّ.

بعد از آن فرمود: بنویس هٰذا ماقَضیٰ عَلَیْهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ‌اللهِ. علی بنوشت.

سهیل گفت: اگر ما بدین کلمه اقرار داشتیم شما را از زیارت کعبه منع نکردیم. بنویس: محمّد بن عبدالله.

پیغمبر فرمود: وَاللهِ اِنّی لَرَسُولُ‌الله وَ اِنْ کَذَّبْتُمُونی و با علی فرمود: محو کن کلمه رسول‌الله را و محمّد بن عبدالله بنویس.

علی گفت: سوگندبا خدای که هرگز وصف رسالت تو محو نکنم. پیغمبر کتاب را بستد و کلمه رسول را محو کرد و به جای آن ابن عبدالله نوشت. از بعضی احادیث

---

۱. انفال، ۹: هنگامی که از پروردگار یاری خواستید و او پذیرفت من با هزار فرشته‌ای که پیاپی فرود می‌آیند یاریتان می‌کنم.
۲. آل عمران، ۱۵۳: هنگامی که از میدان نبرد (رو به هزیمت گذاشته بودید) و به بالا می‌رفتید و به کسی توجه نمی‌کردید پیامبر از پشت سر شما را صدا می‌زد.

مستفاد است که پیغمبر به دست خود نوشت و هم به روایت دیگر پیغمبر محو کرد کلمه رسالت را و علی بجای آن نوشت: محمّد بن عبدالله.

بعضی از علما گویند به مفاد وَ مَاکُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ کِتابٍ و لاتَخُطُّهُ بِیَمِینِکَ اِذاً لَارْتابَ الْمُبْطِلُونَ[1]. گویند: پیغمبر هرگز ننوشت و جمعی در این قصّه گویند که رسول خدای به دست مبارک نوشت و برآنند که مفهوم این آیت آن است که قبل از نزول قرآن هرگز پیغمبر خطی ننگاشت و هیچ نگاشته را قرائت نفرمود و چون امّی بودن آن حضرت محقق شد، هم بنوشت و هم بخواند که این نیز معجزه دیگر است. چنانکه ابن ابی‌شیبه در مصنف خویش از طریق عَون بن عَبدالله روایت کند که رسول خدای از دنیا بیرون نشد تا ننوشت و نخواند.

در خبر است که چون سجل صلح نگارش می‌شد و سهیل می‌گفت: لفظ رسول‌الله را محو کنید، پیغمبر با علی علیه‌السلام فرمود که: از بهر تو نیز چنین روز خواهد افتاد و این اشارت به نامهٔ صلحی بود که میان علی و معویه نگارش یافت و عمروعاص گفت: لفظ امیرالمؤمنین را از نامه محو کن، چه اگر ترا امیرالمؤمنین دانستیم مخاصمت نکردیم. پس علی علیه‌السلام فرمود: صدق رسول‌الله. چنانکه انشاءالله در جای خود مرقوم خواهد شد.

مع‌القصه کلمات صلحنامه پیغمبر با قریش به روایتی چنین بود:

بِسْمِکَ اَللّهُمَّ یا قاضی هٰذا مَااصطَلَحَ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِاللهِ وَ المَلَاءُ مِنْ قُرَیشٍ وَ سُهَیلُ بنُ عمروٍ وَ اصْطَلَحُوا عَلی وَضْعِ الْحَربِ عَنِ النّاس عَشَرَ سِنینَ عَلی اَنْ یَکُفَّ بَعضُنا عَن بَعضٍ وَ عَلی اَنَّهُ لااِسلالَ وَ لااِغلالَ وَ اَنَّ بَیْنَنا وَ بَیْنَهُم عَیبَةً مَکْفُونَةً، فَاِنَّهُ مَنْ اَحَبَّ اَنْ یَدْخُلَ فی عَهدِ مُحَمّدٍ وَ عَقْدِه، فَعَلَ وَ مَن اَحَبَّ اَنْ یَدْخُلَ فی عَهدِ قُرَیشٍ عَقْدِها، فَعَلَ وَ اَنَّهُ مَنْ اَتی مُحَمّداً بِغَیرِ اِذنِ وَلِیّه رَدَّهُ اِلَیهِ وَ اِنَّهُ مَنْ اَتی قُرَیشاً مِن اَصْحابِ مُحَمّدٍ لَمْ یُرَدُّوهُ اِلَیهِ وَ اَنْ یَکُونَ الْاِسلامُ ظاهِراً بِمَکّة، لایُکْرَهُ اَحَدٌ عَلی دینِهِ وَ لایُؤذیَ وَ لایُعَیَّرُ وَ اِنَّ مُحَمّداً یَرْجِعُ عَنْهُم عامَهُ هذا و اَصْحابَهُ، ثُمَّ یَدْخُلُ عَلَینا فِی‌العامِ القابِلِ مَکَّةَ، فَیُقیمُ فیها ثَلثَةَ اَیّامٍ وَ لایَدْخُلُ عَلیها

---

۱. عنکبوت، ۴۸: تو پیش از این کتاب خواندن و نوشتن نمی‌دانستی وگرنه اهل باطل به شک می‌افتادند.

بَیْنَکُمْ وَاللهُ عَلیمٌ حَکیمٌ.[۱] می‌فرماید: چون زنان کفار مسلمانی گیرند بر شوهران حرام باشند، آنگاه که به سوی شما آیند، کابین ایشان را به شوهران بازدهید و اگر خواهید از بهر خود نکاح کنید و به شرط کابین به سرای خویش آرید و چون زنان شما مرتد شوند هم بر شما حرام باشند، چون از شما به کافران گریزند، ایشان را به کفار بازگذارید و آن مبلغ که به کابین نهاده‌اید بازستانید. وَ اِنْ فَاتَکُمْ شَیْءٌ مِنْ أَزْواجِکُمْ اِلَی الْکُفّارِ فَعاقَبْتُمْ فَآتُوا الَّذینَ ذَهَبَتْ أَزْواجُهُمْ مِثْلَ ماأَنْفَقُوا وَاتَّقُواالله الَّذی أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ.[۲] هم خلاصه سخن چنین که: اگر از زنان شما کس مرتد شود و به سوی کافر گریزد و کس کابین او به شما بازندهد، پس بر کافران تاختن کنید و آنگاه که ظفر جستید کابین زنان مرتد را از غنیمت به شوهران ایشان برسانید.

لاجرم عمر بن الخطّاب آن دو زن مشرک را که در مکه طلاق بگفت و رسول خدای کابین این زنان مرتد را از غنایم به شوهران ایشان عطا کرد.

و دیگر چنان افتاد که اَرْوی دختر ربیعة بن حارث بن عبدالمطلب که در سرای طلحة بن عبیدالله بود بعد از اسلام طلحه و هجرت او به مدینه اسلام نیاورد و در مکه بماند. لاجرم میان او و طلحه جدائی افتاد و حبل[۳] زناشوئی منقطع شد، پس از چندی مهر مسلمانی در دل اَرْوی افتاده از مکه فرارکرد و به مدینه آمد و ایمان آورد. این وقت خالد بن سعد بن العاص بن اُمَیّه او را از بهر خود نکاح کرد.

و دیگر اُمَیْمه دختر بشر که زوجه ثابت بن الدّحداحه بود فرارکرد به مدینه آمد و مسلمانی گرفت، رسول خدا او را به زناشوئی به سَهْل بن حُنَیف فرستاد و عبدالله بن سهل از او متولد شد.

و هم در خبر است که یک روز سُهَیل بن عَمْرو با چند تن از کفار به حضرت رسول آمدند و بگفتند: گروهی از پسران و برادران و غلامان ما از تقدیم خدمات گریخته‌اند و به نزدیک تو آمده‌اند و خبری هم از مسلمانی ندارند، ایشان را به ما بازده. پیغمبر فرمود: از این گونه سخن نکنید و اگرنه می‌فرستم کسی را به سوی شما که خدا دل او را به ایمان امتحان کرده است تا بزند گردنهای شما را. یک تن از صحابه گفت: آن مرد ابوبکر است؟ فرمود: نه اوی است. گفتند: عمر است؟ فرمود:

---

۱. سورهٔ ممتحنه، آیه ۱۰.
۲. سورهٔ ممتحنه، آیه ۱۱.
۳. رشته همسری بریده شد یعنی از یکدیگر جدا گشتند.

آن کس باشد که نعل مرا پینه زند و علی ﷺ نعل او را پینه می‌زد. آنگاه علی روی بدیشان کرد و فرمود: قالَ رَسُولُ‌اللهِ مَنْ کَذَبَ عَلَیَّ مُتَعَمِّداً فَلْیَتَبَوّا مَقْعَدَهُ مِنَ النّار.

بالجمله تواند بود که سهیل بن عمرو آن مردم را که قبل از صلح در حدیبیه به حضرت رسول رفته بودند طلب می‌کرد که پاسخ تلخ شنید.

[بازگشت به مدینه]

همانا رسول خدا بیست (۲۰) روز در حدیبیه توقف داشت و هنگام مارجعت چنان افتاد که یک شب در منزل ضَجْنان[1]، عمر بن الخطّاب ملازم رکاب شد و سه نوبت از پیغمبر پرسش نمود و پاسخ نیافت. عمر گوید با خود گفتم ثَکِلَتْکَ اُمُّکَ[2] سه کرّت سؤال کردی و جواب نیافتی؟ پس شتر خود را پیش راندم و بیمناک بودم که مبادا آیتی در شأن من فرود شود. ناگاه بانگی شنیدم که کسی مرا می‌خواند و همی گوید: رسول خدایت طلب فرمود. خوف من افزون گشت و به نزدیک آن حضرت شدم و سلام داد و جواب شنیدم. آنگاه پیغمبر فرمود: با من سخن کردی و جواب نیافتی؛ زیرا که با وحی مشغول بودم، همانا سوره‌ای بر من فرود شد که از آنچه آفتاب بر آن تابش کند بیشتر دوست می‌دارم و سوره **إِنّا فَتَحْنا** را قرائت فرمود و اصحاب را تهنیت داد و صحابه نیز حضرت را ترحیب و ترجیب فرستادند.

و جماعتی از مفسران در تفسیر **إِنّا فَتَحْنا لَکَ فَتْحاً مُبیناً**[3] گویند: فتح مبین همان مصالحتی است که در حدیبیة واقع شد. چه جمعی در حضرت رسول ﷺ معروض داشتند أَفَتْحٌ هُوَ؟ فرمود: نعم و این صلح را فتح خواندند، چنانکه گفته‌اند: در این دو سال که کار بر صلح می‌رفت چندان از کافران مسلمانی برگرفتند که با مسلمانان که قبل از مصالحه ایمان آورده بودند برابر شدند. و گروهی از مفسرین گویند: مراد از فتح مبین فتح مکه یا فتح خیبر است که خداوند با پیغمبر وعده نهاده بود و اینکه به صیغه ماضی ابلاغ گشت از این در است که اخبار خداوند در تحقق به منزله کائن

---

۱. ضحیان: نام موضعی است میان نجران در راه یمن.
۲. مادرت بی‌فرزند شود. (لکن این جمله در مقام لعن و نفرین بدون توجه به معنای لغوی آن گفته می‌شود). ۳. سورهٔ فتح، آیه یک: ما پیروزی آشکاری برایت پیش آوردیم.

موجود است.[۱]

گویند: هنگام مراجعت در عرض راه، عقبه پیش آمد: رسول خدای فرمود: بی‌اجازت من هیچ‌کس بر این عُقبه بالا نشود، چندانکه من خود عبور دهم. آنگاه حُذَیْفَةالیَمان را فرمود تا مهار شتر بگرفت و عمار یاسر از قفا شتر را براند ناگاه چهارده (۱۴) کس شتر سوار پدیدار شد که آهنگ پیغمبر داشتند. رسول خدای بانگ بر ایشان زد. آن جماعت چون حضرت را حازم[۲] و بینا یافتند از پیش بگریختند. آنگاه پیغمبر با حُذَیْفه و عمّار فرمود: آیا دانستید ایشان را؟ عرض کردند: ندانیم چه ایشان با روی بسته بودند. فرمود: این جماعت تا قیامت منافق خواهند بود، خواستند تا شتر مرا برمانند و مرا به قتل آرند. عرض کردند: چرا فرمان نمی‌کنی تا قبیله و عشیرت ایشان را با تیغ بگذرانند؟ فرمود: دوست نمی‌دارم که مردم غریب گویند: محمّد به موافقت جمعی بر دشمنان ظفر جست، آنگاه به قتل ایشان پرداخت. از پس آن فرمود: الهی ایشان را به زحمت دَبیْلَه گرفتار کن. عرض کردند: دَبیْلَه چیست؟ فرمود: دبیله شعلهٔ آتشی است که در دلهای ایشان افتد و هلاک کند، پس نامهای ایشان را با حُذَیْفَه و عمّار بگفت و درکتمان این سرّ امر فرمود. و نیز با حُذیفه گفت: در میان اصحاب من دوازده (۱۲) کس منافقند که روی بهشت نبینند، مادام که شتر به سوراخ سوزن درنرود؛ هشت تن از ایشان به رنج دبیله گرفتار شوند. از آن روز اصحاب در حق حُذیفه گفتند: صاحِبُ السِّرِّ الّذی لایَعْلَمُهُ غَیْرُهُ. و پیغمبر در شأن او می‌فرمود: اَعْلَمُهُم بِشَانِ المنافِقینَ. حذیفه گوید: چون به جنازه حاضر می‌شدم و عمر بن الخطّاب با من بوده هرگاه نماز می‌کردم متابعت می‌کرد و مرا سوگند می‌داد که رسول خدا مرا به حساب منافقین گرفت یا آنکه به شمار نداشت.

[مسلمانی اَبُوبَصیر]

مع‌القصه بعد از مراجعت پیغمبر به مدینه، ابوبصیر عُتْبَة بن اُسَیْد بن حارثه ثقفی

---

۱. یعنی چون آنچه را خداوند متعال خبر دهد که در آینده واقع می‌شود، خلافی در آن واقع نشود و به طور حتم و مسلم انجام یابد، مثل این است که اکنون صورت یافته و موجود است.

۲. حازم: بااحتیاط و محافظه‌کار

مسلمانی گرفت و از مکه گریخت و هفت روزه به مسلمانان مدینه پیوست. جماعت قریش، اَخْنَس بن شَرِیق و اَزْهَر بن عَبد عَوف، مردی از بنی عامر را به طلب او فرستادند. عامری با غلام خود کوثر به مدینه آمد و موافق عهدنامه اَبُوبَصیر را طلب داشت.

رسول خدای با اَبُوبَصیر گفت: ما در مصالحه غدر نتوانیم کرد تو با قوم خویش بازگرد. ابوبصیر گفت: مرا مشرکان عذاب خواهند کرد. فرمود: صبر کن تا خدای تو را نصرت دهد. قَدْعَلِمْتَ اَنّا اَعْطَینا القَومَ عَهداً وَ لایَصْلُحُ فی دینَیا الغَدْرُ آنگاه فرمود: فَانْطَلِقْ فَاِنَّ‌اللهَ یَسْتَعجِلُ لَکَ وَ لِلْمُسلِمینَ فَرَجاً.

پس ابوبصیر با آن مرد راه مکه برداشت، و در ارض ذوالحُلَیْفه، ابوبصیر به مسجد دررفت و دو رکعت نماز بگزاشت و خواست تا ناهار بشکند[1] پاسداران وی سفره خویش پیش او نهادند. ابوبصیر با عامری گفت: شمشیر تو در چشم من سخت نیکو می‌آید. عامری شمشیر خود بکشید و گفت: سخت نیکوست، چه بارها مجرب داشته‌ام. ابوبصیر آن تیغ بگرفت تا نیک بازبیند، و بی‌درنگ بدو فرود آورد و مقتولش ساخت. کوثر چون این بدید گریختن را به سوی مدینه تاختن کرد و خود را به مسجد رسول خدای درانداخت.

پیغمبر فرمود: این مرد را هولی دریافته و به روایتی فرمود: هذا رَجُلٌ قَدْ رَأی غَدْراً چون به نزدیک آمد، صورت حال را بازراند و ابوبصیر نیز بر راحلهٔ او سوار شده از دنبال او برسید و گفت: یا رسول‌الله تو به عهد خویش وفاکردی و خدای مرا خلاصی داد. پیغمبر فرمود: مُسْعِرُ حَربٍ لَوْوَجَدَ اَعْواناً اگر ابوبصیر را معینی و مددکاری باشد عجب افروزنده است، آتش حرب را. و از این سخن مؤمنان مکه را تنبیهی رفت که با او همدست شوند.

ابوبصیر را چنان مکشوف شد که رسول خدایش به مکه باید فرستاد، چاره کار را جز در فرار ندید. پس از مسجد بیرون شد و طریق فرار پیش داشت و تا ارض جُهَیْنه که در میان ذِی‌الْمَرْوَه و عیص در کنار دریاست جائی درنگ نکرد و در آن اراضی پیوسته کاروان قریش به سوی شام متردّد بودند. و عمر بن الخطّاب مسلمین مکه را

---

۱. ناهار شکستن: غذا خوردن، زیرا اَهار به معنی خورش و ناهار به معنی آن کس که اَهار یعنی خورش نخورده و گرسنه باشد. (س)

آگهی فرستاد. نخستین: ابوجَنْدَل پسر سُهَیل بن عَمرو از مکة فرار نموده بدو پیوست و هرکس در مکه اختیار اسلام می‌کرد، به نزد او می‌شتافت تا هفتاد (۷۰) کس و به روایتی سیصد (۳۰۰) کس در آن اراضی انجمن شدند و هر کاروان که از قریش به شام می‌شد، مردمش را می‌کشتند و اموالش را به نهب برمی‌گرفتند. از این روی کار بر قریش تنگ شد پس با یکدیگر شوری افکنده، ابوسفیان بن حرب در مدینه به حضرت پیغمبر آمد و خدمتش را به خداوند و صله رحم سوگند داد که این جماعت را به مدینه طلب کن که ما این شرط را معفو داشتیم، هرکه از ما به نزد شما مسلمان آید با او کاری نیست. پیغمبر نامه به ابوبصیر کرد که با جماعت خود به سوی مدینه شو.

چون مکتوب پیغمبر به ابوبصیر رسید جز حشاشه‌ای[1] از جان نداشت مکتوب مبارک را بر سر و روی مس داد و جان بسپرد و اَبُوجَنْدَل او را با خاک سپرده بر سر قبرش مسجدی کرد و با مسلمانان طریق مدینه گرفته به حضرت پیغمبر پیوست.

و در صحیح بخاری مسطور است که این آیت مبارک بدین نازل شد: وَ هُوَالَّذی کَفَّ أَیْدِیَهُمْ عَنْکُمْ و أَیْدِیَکُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَکَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَکُمْ عَلَیْهِمْ و کانَ‌اللهُ بِما تَعْمَلُونَ بَصیراً.[2] خلاصهٔ معنی آن است که: بعد از آنکه قدرت و نصرت شما را بر این جماعت بازنمود، رسم مقاتلت و مبارزت را از جانبین بازداشت و طریق طعان و ضراب از طرفین فروگذاشت.

فرستادن رسول خدا رسل و رسائل به پادشاهان ممالک

مکتوب پیغمبر به پادشاهان جهان

چون خداوند بی‌چون این آیت مبارک به رسول خویش فرستاد: قُلْ یا أَیُّهَا النّاسُ اِنّی رَسُولُ‌اللهِ اِلَیْکُمْ جَمیعاً الَّذی لَهُ مُلْکُ السَّمٰواتِ وَالْاَرْضِ لا اِلهَ اِلّا هُوَ یُحْیی وَ یُمیتُ فَامِنُوا

۱. حشاشه: رقمی که از جان محتضر باقی مانده است.
۲. سورهٔ فتح، آیه ۲۴.

بِاللهِ وَ رَسُولِهِ النَّبِیِّ الْاُمِّیِّ الَّذی یُؤْمِنُ بِاللهِ وَ کَلِماتِه وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّکُمْ تَهْتَدُونَ.[1] خلاصهٔ معنی آن است که می‌فرماید: بگو ای محمّد من رسول خدایم به سوی شما آن خدائی که پادشاهی زمین و آسمان اوراست و اوست که زنده کند و بمیراند، پس ایمان آورید به خدا و رسول او باشد که هدایت شوید.

لاجرم بر رسول خدای فرض افتاد که دعوت خویشتن را پهن و گسترده فرماید و ملوک جهان را بیاگاهاند و این قصه در پایان سال ششم و اول سال هفتم بوده از اینجاست که بعضی از مورخین در سال هفتم دانسته‌اند.

ساختن پیغمبر ﷺ نگین و خاتم برای نامه ملوک

بالجمله چون پیغمبر خواست با سلاطین جهان نامه کند، جماعتی عرض کردند که هر مکتوب را نشان مهر و خاتم نباشد پادشاهان مکانتی و محلّی[2] ننهند. پیغمبر فرمود تا انگشتری از ذهب بساختند تا هرکس نام خویش بر نگین نقش کند. روز دیگر جبرئیل علیه‌السلام فرمان آورد که پوشیدن ذهب بر مردان امّت حرام است. پس پیغمبر بفرمود تا انگشتری از نقره کردند. نگین و نگین‌دان همه از فضّه بود و نقش نگین رسول خدای چنین بود: **کلمه الله** را در سطر نخستین و **محمّد** را در سطر دوم و **رسول** را در سطر سیم نقش کردند. آنگاه فرمان داد تا شش نامه به سلاطین بزرگ نگار کنند و این قصه در شهر ذیحجه بود.

پس مکتوب نخستین را از بهر نجاشی کردند و نام نجاشی، اَصْحَمة بن أَبْجَر است. پیغمبر فرمود تا نامهٔ او را به عَمْرو بن اُمَیّه ضَمْری سپردند. و کتاب دوم را از بهر هراقلیوس که به هِرَقْل معروف است رقم کردند ـ چنانکه راقم حروف در کتاب اول ناسخ‌التواریخ در شرح حال هراقلیوس بدان اشارت کرد ـ و این نامه را به دحیة

---

۱. اعراف، ۱۵۸: بگو ای مردم، من پیام‌آور خدا که فرمانروایی آسمانها و زمین از آن اوست به سوی شما هستم. معبودی جز او نیست، زنده می‌کند و می‌میراند پس به پروردگار و فرستاده‌اش پیامبر درس نخوانده‌ای که به خدا و کلمات او گرویده ایمان بیاورید و از او پیروی کنید تا شاید هدایت شوید.
۲. اعتنائی ننمایند

بن خَلِیْفه کلبی سپردند. و کتاب سیم را از بهر کسری کردند و به عبدالله بن حُذافَه سَهمی سپردند ـ و ما نیز در جلد دوم از کتاب اول در قصه پرویز به شرح بازراندیم ـ و مکتوب چهارم را از بهر مقوقس والی اسکندریه رقم زدند و حامل آن کتاب حاطِب بن اَبِیْ بَلْتَعه لَخْمی بود. و کتاب پنجم از بهر حارث بن ابوشمر غَسّانی بود که حکومت شام داشت و این نامه را شجاع بن وَهْبِ اَسْدی حامل گشت. و کتاب ششم از بهر هَوذَة بن علی حنفی و ثُمامة بن اَثال حَنفی بود که امامت یمامه داشت و آن نامه را به سَلیط بن عَمْرو عامری سپردند. و هریک از این رسولان به زبان آن قوم که به میان ایشان باید رفت سخن می‌کردند و این نیز معجزهٔ پیغمبر بود.

نامهٔ پیغمبر ﷺ به نجاشی

مع‌القصه نخستین عَمْرو ضَمْری از مدینه بیرون آمده طریق مملکت حبشه پیش داشت و بعد از رسیدن به درگاه نجاشی رخصت بار حاصل کرده، بر وی درآمد و ابلاغ رسالت کرد. نجاشی چون نام رسول خدای بشنید از تخت به زیر آمد و نامه پیغمبر را گرفته بر سر و چشم نهاد و بفرمود تا ترجمانی حاضر شده نامه قرائت کرد و در طی مکتوب این کلمات مرقوم بود:

بِسْمِ‌اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیمِ

مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ‌اللهِ اِلَی النَّجاشی مَلِکِ الْحَبَشَةِ. أَمّا بَعْدُ فَاِنّی أَحْمَدُاللهَ اِلَیْکَ الَّذی لااِلٰهَ اِلّا هُوَ الْمَلِکُ الْقُدُّوسُ السَّلامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَیْمِنُ. و أَشْهَدُ أَنَّ عیسَی بْنَ مَرْیَمَ رُوحُ‌اللهِ و کَلِمَتُهُ أَلْقیٰها اِلیٰ مَرْیَمَ الْبَتُولِ الطَّیِّبَةِ الْحَصینَةِ. فَحَمَلَتْ بِعیسیٰ، فَخَلَقَهُ مِنْ رُوحِه و نَفْخِه کَما خَلَقَ آدَمَ بِیَدِهِ و اِنّی أَدْعُوکَ اِلَی‌اللهِ وحْدَهُ لاشَریکَ لَهُ وَالْمُوالاةِ عَلیٰ طاعَتِه. فَاِنْ تَبِعْتَنی و تُؤْمِنُ بِالَّذی جآئَنی، فَاِنّی رَسُولُ‌اللهِ وَ اِنّی أَدْعُوکَ و جُنُودَکَ اِلَی‌اللهِ تَعالیٰ وَ قَدْبَلَّغْتُ و نَصَحْتُ. فَاقْبَلُوا نَصیحَتی وَ قَدْبَعَثْتُ اِلَیْکَ ابْنَ عَمّی جَعْفَراً وَ مَعَهُ نَفَرٌ مِنَ الْمُسْلِمینَ وَالسَّلامُ عَلیٰ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدیٰ.

یعنی:

این نامه از رسول خدای به ملک حبشه نگاشته می‌افتد، همانا من حمد و ثنا می‌فرستم به سوی تو مر خداوندی را که پادشاه بر حق و

بی‌نیاز مطلق و پاک از همه نقایص و عیوب و سالم از همه آفات و لَغُوب[۱] و مصدق پیغمبران خویش به آیات و معجزات و امان‌دهنده بندگان خود از فزع قیامت و عرصات و غالب بر تمام اشیا و جبار و متکبر و داناست، و گواهی می‌دهم که عیسی روح‌الله و کلمهٔ اوست که القا فرمود آن کلمه را به مریم بتول طیبه حصینه[۲] که به عیسی آبستن گشت و خداوند عیسی را از روح خود بیافرید و در او بدمید، چنانکه آفرید آدم را به قدرت خود و بدمید در او. همانا می‌خوانم ترا و مردم ترا به خداوند و از این پیش به نزدیک تو فرستادم پسرعمّ خود جعفر و جماعتی از مسلمین را. پس باید که تکبّر[۳] و تجبّر[۴] را فروگذاری و پند و اندروز مرا بپذیری والسّلام علی من اتّبع الهدی.

جواب نامه نجاشی

چون نجاشی این کلمات را اصغا فرمود بی‌کلفت[۵] خاطر کلمهٔ شهادت بگفت و به رسالت پیغمبر گواهی داد، و گفت: اگر توانستم به حضرت او شتافتم و جواب نامه بدین‌گونه کرد:

بِسْمِ‌الله الرَّحْمٰنِ الرَّحِیمِ

اِلیٰ مُحَمَّدٍ رَسُولِ‌اللهِ مِنَ النَّجاشی اَصْحَمَةَ سَلامٌ عَلَیْکَ یا رَسُولَ‌اللهِ مِنَ اللهِ وَ رَحْمَةُ‌اللهِ و بَرَکاتُهُ اللهُ الَّذی لااِلٰهَ‌اِلّاهُوَ هُوَ الَّذی هَدانی اِلَی الْاِسْلامِ. أَمّا بَعْدُ فَقَدْ بَلَغَنی کِتابُکَ یا رَسُولَ‌اللهِ فیما ذَکَرْتَ مِنْ أَمْرِ عیسیٰ ﷺ فَوَرَبِّ السَّماءِ وَالْاَرْضِ اِنَّ عیسیٰ ﷺ لایَزیدُ علیٰ ماذَکَرْتَ ثُفْرُوقاً اِنَّهُ کَماقُلْتَ وَ قَدْ عَرَفْنا مابَعَثْتَ اِلَیْنا وَ قَدُومَ ابْنِ عَمِّکَ و أَصْحابِه وَ أَشْهَدُ أَنَّکَ رَسُولُ‌اللهِ صادِقاً مُصَدِّقاً وَ قَدبایَعْتُکَ و بایَعْتُ ابْنَ عَمِّکَ و أَسْلَمْتُ عَلیٰ یَدَیْهِ لِلّٰهِ رَبِّ الْعالَمینَ وَ قَدْبَعَثْتُ اِلَیْکَ ابْنی أَرْها فَاِنْ شِئْتَ آتی اِلَیْکَ بِنَفْسی فَعَلْتُ یا رَسُولَ‌اللهِ فَاِنّی أَشْهَدُ أَنَّ ماتَقُولُ حَقّاً

---

۱. لغوب: سخن یاوه و فاسد
۲. حصینة: کسی که عفت و پاکدامنی خود را حفظ کند.
۳. تکبر: خودبینی
۴. تجبر: سرکشی
۵. کلفت: سختی و رنج

وَالسَّلامُ عَلَیْکَ یا رَسُولَ‌اللهِ وَ بَرَکاتُهُ.

خلاصهٔ کلماتش این است می‌گوید:

سلام خدابر تو ای پیغمبر خدا، آن خداوندی که الوهیّت را جز او سزاوار نیست، اوست خداوندی که مرا به اسلام هدایت فرمود. همانا مکتوب تو به من رسید سوگند با خدای آسمان و زمین که آنچه در حق عیسی فرمودی از آن بر زیادت نیست. گواهی می‌دهم که تو رسول خدائی و به دست پسرعمّ تو جعفر ایمان آوردم و اگر فرمان کنی خود به حضرت تو آیم و اینک فرزند خود «ارها» را به خدمت فرستادم و آنچه تو می‌گوئی حق و صدق است والسّلام علیکم یا رسول‌الله.

و پاسخ نامه را به عَمْرو بن اُمَیّه ضَمْری بازداد و از پس آن پسر خود ارها را با شصت (۶۰) تن از مردم خود گسیل حضرت رسول فرمود، اما ارها چنان افتاد که از راه بحر ساز سفر کرد و کشتی او در میان دریا به لطمهٔ طوفان غرقه شد و ارها با مردمش هلاک گشتند.

نامه پیغمبر به نجاشی
به انشای علی علیه‌السلام

گویند چون جواب نامه از نجاشی به حضرت رسول رسید، علی علیه‌السلام را فرمود: جوابی موجز نگارکن. علیّ مرتضی بدین‌گونه مکتوب کرد:

بِسْمِ‌اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیمِ

أَمّا بَعْدُ فَکأَنَّکَ مِنَ الرِّقَّةِ عَلَیْنا مِنّا وَ کَأَنّا مِنَ الثِّقَةِ بِکَ مِنْکَ لِأَنّا لانَرْجُوا مِنْکَ خَیراً اِلّا نِلْناهُ وَ لانَخافُ مِنْکَ أَمْراً اِلّا أَمِنّاهُ وَ بِاللهِ التَّوْفِیقُ فَقالَ النَّبی صلی‌الله‌علیه‌وآله أَلْحَمْدُ لِلّهِ الَّذی جَعَلَ مِنْ أَهْلی مِثْلَکَ و شَدَّ أَزری بِکَ.

و به روایتی از پس نامه نخستین از حضرت رسول به نجاشی فرمان شد که اُمّ‌حَبیبه دختر ابوسفیان را که از جملهٔ مسلمات مهاجرات بود برای پیغمبر صلی‌الله‌علیه‌وآله نکاح کند و با دیگر مهاجرین حبشه به سوی مدینه فرستد ـ و شرح حال اُمّ‌حَبیبه در ذیل قصه زوجات مطهرات مرقوم خواهد شد ـ.

نکاح بستن نجاشی
اُمّ حبیبه دختر ابوسفیان را
برای پیغمبر ﷺ

بالجمله نجاشی این بشارت به اُمّ‌حبیبه فرستاد و او خالد بن سعید بن العاص را وکیل نمود تا او را به نکاح پیغمبر درآورد و نجاشی کابین او را به چهارصد (۴۰۰) مثقال ذهب بست و به اتفاق مهاجرانش کار سفر بساخت و در دو کشتی با عمرو بن اُمَیّه ضَمْری به جانب مدینه گسیل فرمود. آنگاه نجاشی فرمان کرد تا دو حقه از عاج بیاورند و نامه‌های پیغمبر ﷺ را در آن حقه‌ها جای دادند و مردم حبشه را فرمود: چندانکه این دو کتاب در میان شماست با خیر و برکت انبازید. گویند: هنوز آن نامه‌ها در خزانهٔ ملوک حبشه مضبوط است.

و چون نجاشی وداع جهان گفت ـ چنانکه در جای خود مرقوم می‌شود ـ از پس او اسلام مَلِک حبشه مکشوف نیست.

رسالت
دحیه نزد هِرَقْل

اما رسول خدای ﷺ چون نامهٔ هرقل[1] را به دحیه کلبی سپرد فرمود: نخست در بلد بُصری[2] درآی و عظیمِ بُصری را آگاه کن تا با تو کس همراه کند و تو را به درگاه هرقل برساند.

پس دحیه از مدینه بیرون شد و تا ارض بُصری بشتافت و این وقت عظیمِ بُصری در حِمْص[3] جای داشت. دحیه ببود تا عظیم بُصری درآمد، فرمان پیغمبر ﷺ را بگذاشت. عظیمِ بُصری، عَدِیّ بن حاتم را فرمان کرد تا به اتّفاق دحیه طریق خدمت هِرَقْل سپارد.

---

۱. نام اصلی او هراکلیوس و در منابع اسلامی به صورت هِرَقْل و هِرْقِل آمده است.
۲. بُصری: بلدی است نزدیک شام.
۳. حمص: قلعه محکمی بوده است بر سر تلّی میان دمشق و حلب.

و هِرَقْل این هنگام در بیت‌المقدس جای داشت چه برگردن نهاده بود که چون بر لشکر عجم غلبه جوید پیاده به بیت‌المقدس شود و نماز شکر بگزارد.

از پس آنکه در جنگ ظفر جست ـ چنانکه به شرح رفت ـ و پرویز را در ستیز و آویز مقهور یافت، بفرمود تا تمام راه بساطها بگستردند و ریاحین برافشاندند، پس همه جا پیاده بر بساطها برفت و طیّ مسافت کرد و به بیت‌المقدس درآمد و نماز شکر بگزاشت. و یک شب بر نظرات کواکب نظری افکند و سخت غمگین گشت و صبحگاه غمنده[1] بر اریکه[2] سلطنت جای کرد و مقرّبان درگاه درآمدند و سبب حزن پادشاه را پرسش کردند؟ گفت: شب دوش بر نظرات کواکب و آثار نجومیه غوری کردم و چنان یافتم که پادشاهی از میان گروهی که ختنه کردن شعار ایشان است به سلطنت برخیزد و پادشاهی او در جهان پهن گردد و ملوک ممالک را مقهور دارد و مملکت مرا نیز فروگیرد و سلطنت مرا تباه کند.

عرض کردند: از این روی غمگین مباش که ختنه کردن جز آئین جهودان نباشد، بفرمای تا فرمانگزاران بلدان و امصار این جهودان را بالجمله مقتول سازند.

در این سخن بودند که حارث بن ابی‌شمر از بُصری برسید و با او مردی از عرب بود که خبر پیغمبر ﷺ داشت و ایشان را حاکم بُصری به درگاه هِرَقل گسیل داشت تا پادشاه را از داعیهٔ[3] رسول خدای ﷺ آگاه کنند.

بالجمله هرقل از مرد عرب پرسش نمود که کیست این مرد که دعوی نبوّت دارد؟ وی گفت: مردی در میان ما این دعوی آورده و جماعتی او را متابعت کرده و گروهی مخالفت نموده و اینک در میان ایشان آتش محاربت افروخته است.

هرقل گفت: هیچ دانی که او ختنه کرده است یا نی؟ گفت: ختنه کرده باشد.

هرقل گفت: همه عرب ختنه کنند؟ عرض کرد: چنین است.

این هنگام هرقل گفت: ای مردمان آنچه من دیده‌ام جز پادشاهی این جماعت عرب نباشد.

زمانی دراز برنیامد که عَدِیّ بن حاتم به اتفاق دحیه کلبی از راه برسید و حاجبان درگاه به عرض رسانیدند. هرقل ایشان را طلب داشت، چون به سرای سلطنت

---

۱. غمنده: یعنی صاحب غم؛ اندوهگین ۲. اریکه: تخت
۳. داعیه: انگیزه، مقصود

درآمدند یک تن از خدام حضرت با دحیه گفت: چون پادشاه را دیدار کنی سجده باید کرد. دحیه گفت: من جز خدای را سجده نکنم. گفت: نامه تو را نستاند و نخواند و جواب بازندهد. دحیه گفت: سهل باشد. مردی گفت: من تو را بیاموزم نامه را بر اریکه‌ای که قیصر جای کند، بگذار او خود برگیرد.

پس دحیه به مجلس هرقل آمد و به آئین خویش سلام داد و مکتوب را بر اریکه گذاشت و قیصر دست فرابرده برگرفت و مترجم طلب فرمود و نامه را بدو داد تا قرائت کند. چون مترجم آغاز قرائت کرد گفت: مِنْ مُحمّدٍ رَسُولِ‌اللهِ الی قَیصر الرُّوم و به روایتی اِلی هِرْقِل عظیم الرّوم، نیاق برادر قیصر از تقدیم نام رسول خدا در خشم شد و لطمه‌ای بر سینهٔ ترجمان بزد و نامه را از دست او بکشید. هرقل بانگ بر او زد و گفت: چه مردی مجنون و احمق بوده‌ای کتاب مردی را قبل از قرائت خواهی درید؟ اگر می‌گوید پیغمبر است، به حق می‌گوید و من جز صاحب روم نیستم. پس نامه را به ترجمان داد تا بدین شرح قرائت کرد:

بِسْمِ‌اللهِ الرحیمِ

مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ‌اللهِ اِلیٰ هِرْقِلَ عَظیمِ الرُّومِ سَلامٌ عَلیٰ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدیٰ. أَمّا بَعْدُ فَاِنّی أَدْعُوکَ بِدَعایَةِ الْاِسْلامِ، أَسْلِمْ تَسْلَمْ أَسْلِمْ یؤْتِکَ‌اللهُ أَجْرَکَ مَرَّتینِ، فَاِنْ تَوَلَّیْتَ، فَاِنَّ عَلَیْکَ اِثْمَ الْیَریسینَ و یا أَهْلَ الْکِتابِ تَعالَوْا اِلیٰ کَلِمَةٍ سِواءٍ بَیْنَنا و بَیْنَکُمْ أَلّا نَعْبُدَ اِلَّااللهَ وَ لانُشْرِکَ بِهِ شَیْئاً وَ لایَتَّخِذَ بَعْضُنا بَعْضاً أَرْباباً مِنْ دُونِ‌اللهِ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنّا مُسْلِمُونَ.[1]

خلاصه خطاب به هرقل می‌فرماید که:

تو را به کلمهٔ لااله‌الاالله دعوت می‌کنم، مسلمان شو تا از نکال دنیا و وبال عقبی، سالم بمانی و دو مزد یابی، یکی از بهر متابعت عیسی و دیگر از اطاعت رسول‌الله و اگرنه گناه تمام اهالی آن مملکت را بر خود خواهی نهاد. جز خدای را عبادت نباید کرد و شریک بر خدای نباید بست و جز خدای کسی را آمرزنده و منتقم نباید دانست، چنانکه گروهی از نصاری چنان دانند که پاپ یا قسیس تواند گناه مردم را معفو داشت.

---

۱. قرآن کریم (۳ ـ ۵۷)

چون هرقل این نامه بخواند فرمان کرد که: در این بلد فحص[1] کنید تا اگر از خویشاوندان این پیغمبر کسی به دست شود، نزد من حاضر گردد. از قضا ابوسفیان بن حرب با جماعتی از قریش به تجارت شام می‌شدند، فرستادگان هرقل در عرض راه ایشان را دریافتند و ابلاغ فرمان کرده، آن جماعت را در بیت‌المقدس به درگاه پادشاه حاضر ساخت.

هرقل ترجمانی[2] طلب کرد و گفت: از این جماعت بازدان که کدامیک با پیغمبر نزدیکترند؟

ابوسفیان عرض کرد که: من قربت و نسبتم با او افزون است، چه پسرعمّ من است.

هرقل او را پیش طلبید و دیگران را از پس پشت او بازداشت تا اگر دروغی گوید، یاران او در چشم او ننگرند تا شرمگین شوند و کذب او را ننمایند، آنگاه ترجمان را فرمان داد که این جماعت بگوی که از ابوسفیان چیزی چند پرسش خواهم کرد اگر سخن به کذب کند، شما بازنمائید. ابوسفیان بیم داشت که کذب بر پیغمبر بندد و مردمان او را دروغ زن گویند.

در این وقت هرقل پرسش کرد که محمّد در میان شما بر چه سیرت و سیر است؟

ابوسفیان گفت: در میان ما نسب بزرگ و حسب شریف دارد.

گفت: در میان قریش و عرب هیچ‌کس جز او بدین دعوی و طلب برخاسته است؟ عرض کرد: نی.

گفت: هیچ‌کس از پدران او به پادشاهی روز گذاشته‌اند؟ گفت: کار پادشاهان نکرده‌اند.

کرّت چهارم بپرسید که بزرگان قبایل طریقت او گرفته‌اند یا مسکینان و ضعیفان دین او دارند: ابوسفیان گفت: بیشتر ضعفا بر شریعت وی‌اند.

پنجم بار پرسش کرد که دین او روز افزون است یا نقصان می‌پذیرد؟ گفت: هر روز فزونی می‌گیرد.

کرّت ششم پرسید: هیچ‌کس از وی مرتد می‌شود که دین او را مکروه دارد یا از

---

۱. فحص کنید: جستجو نمائید.
۲. ترجمان: کسی که لغتی را به لغت دیگر برگرداند و معنی کند.

وی نارضا شود؟ گفت: کس مرتد نشود.

کرّت هفتم گفت: از این پیش که این دعوی کند هرگز به دروغ زدن و سخن به کذب کردن شناخته بود یا به صدق و راستی نام داشت؟ ابوسفیان گفت: هرگز به کذب متهم نگشت.

نوبت هشتم پرسید که: هیچ غدر کند و عهد بشکند یا در پیمان خویش استوار باشد. ابوسفیان گفت: اینک در میان ما و او کار به مصالحت رفته، ندانم این پیمان به پا خواهد برد یا نقض عهد خواهد کرد.

ابوسفیان گوید: نتوانستم در این سخنان نقصانی بدو دربندم، جز در این سخن. هرقل هیچ بدین سخن وقعی نگذاشت[1] کرت نهم پرسید: مقاتلت شما با او چگونه افتاد؟ گفت: کار ما با او به نوبت رفت وقتی او را نصرت بود و گاهی ما را.

و هم باز پرسش کرد که شما را بچه امر می‌فرماید؟ گفت: می‌گوید خدای یگانه را پرستش کنید و شریک از بهر او مگیرید و روش پدران خود را بگذارید و نماز و صدقه و صدق و عفاف و صلهٔ رحم آئین سازید.

این هنگام هرقل ترجمان را گفت: با این مرد بگوی که:

گفتی در میان ما نسب بزرگ دارد، انبیا چنین باشند تا هیچ‌کس از متابعت ایشان در ننگ نشود.

و گفتی: پیش از وی در عرب کس بدین طلب برنخاسته، از این سخن مکشوف شد که شعار دیگری بر خود نبسته.

و گفتی پدران او پادشاه نبودند، پس مملکت پدر نمی‌جوید.

و گفتی ضعفا و فقرا دین او گرفته‌اند؛ و همیشه پیروان پیغمبران این چنین مردم بوده‌اند.

و گفتی پیروان او افزون می‌شوند، چون دین بر حق باشد کمال پذیرد.

و گفتی هیچ‌کس از وی مرتدنشود، این نیز گواه صدق باشد زیرا که چون حلاوت[2] دین در دل جای کند بیرون نشود.

و گفتی هرگز دروغ زن نبود، آن کس که بر مردم دروغ روا ندارد بر خدای دروغ نبندد.

---

۱. اعتنائی نکرد ۲. حلاوت: شیرینی

وگفتی هرگز غدر نکند و پیمان نشکند، آن کس که دنیا طلبد از غدر نیندیشد.
وگفتی گاهی در جنگ غالب شود وگاه مغلوب گردد، عادت انبیا بر این بوده جز اینکه در پایان امر نصرت ایشان را باشد.
وگفتی ما را به وحدانیّت خدای و نماز و صدقه و صدق و عفاف و صله رحم امر می‌کند این همه سیرت پسندیده پیغمبران است.
اگر آنچه گفتی راست گفتی، زود باشد که مملکت ما فروگیرد و بر ما غلبه جوید. همانا دانسته بودم که پیغمبری مبعوث شود، لکن گمان نداشتم از قریش باشد و اگر دانم که ملازمت او را توان دریافت به حضرت او می‌شتافتم و پاهای مبارکش را خود می‌شستم.
چون سخن بدینجا رسید از کمال اندوه، پوست بر ابوسفیان زندان گشت و گفت: ای ملک اگر خواهی یکی از مقالات وگزافه گوئی او را مکشوف دارم تا دروغ او روشن گردد؟
هرقل گفت: کدام است؟
گفت: می‌گوید شبانه از مکه به بیت‌المقدس شدم و پیش از صبح باز مکه آمدم.
در این وقت یک تن از خادمان بیت‌المقدس که در مجلس هرقل برپای بود گفت: ای ملک این سخن بر صدق است، چه عادت ما آن است که درهای بیت‌المقدس را همه شب ببندیم، آن شب که این مرد گوید، یک در را نتوانستیم بست و تمام مردم آن بلد را انبوه کردیم و بر تحریک آن باب قادر نشدیم، ناچار بازگشتیم و بامداد که بدانجا شدیم، اثر بستن دابه نزدیک آن در نگریستیم.
هرقل فرمود تا دیگرباره کتاب پیغمبر را بر وی قرائت کردند و از هیبت آن نامه عرق از جبین هرقل همی برفت و از رهبانانی[1] که در مجلس او حاضر بودند غوغا برخاست، آنگاه ابوسفیان و دیگر مردم عرب را رخصت انصراف داد.
چون ابوسفیان بیرون شد، با همراهان خود گفت: لَقَدْ أَمِرَ اَمْرُ ابنِ اَبی کَبْشَةَ، اِنَّهُ یُخافُهُ مَلِکُ بَنِی الْاَصْفَرِ یعنی: بزرگ شد کار پسر ابی‌کبشه؛ زیرا که از وی پادشاه بنی‌اصفر ترسناک است. و دانست که کار پیغمبر بالا گیرد.
از آن سوی هرقل مردی غسّانی را فرمود: هم‌اکنون تا به مدینه شتابنده بایدت

---

۱. رهبان: عالم نصرانی که از دنیا کناره‌گیری کرده است.

رفت و در آنجا محمّد را و کردار او را نظاره می‌کن و ما را خاصّةً از سه امر او آگاهی ده: نخست ببین بر چه نشسته است؟ دوم: بر طرف راست او چه کس جای دارد؟ سه دیگر: اگر توانی خاتم نبوت را نگران شوی.

مرد غسّانی شتابزده تا به مدینه بتاخت و به حضرت رسول آمد، دید که آن حضرت بر زمین نشسته و پای مبارک را در میان آب نهاده و آب از زیر پایش همی جوشد، و علی مرتضی به جانب یمین جای دارد. مرد غسّانی چون این بدید نظارهٔ خاتم را فراموش کرد. پیغمبر ﷺ روی بدو آورد و فرمود: آن سوم راکه صاحبت امر کرد از خاطر بستردی[1]، و او را پیش خواند و خاتم نبوت را از بهر او مکشوف داشت.

آنگاه غسانی بازشتافته تمام قصه با هرقل بگفت. فرمود: این همان پیغمبر است که عیسی بشارت داده که بر شتر سوار خواهد شد او را تصدیق کنید.

بالجمله هرقل یک روز مجلس را از بیگانه پرداخته کرد و دحیهٔ کلبی را طلب داشت و گفت: سوگند با خدای که من می‌دانم محمّد ﷺ پیغمبر است، چه از کتب آسمانی دانسته بودیم و انتظار او می‌بردیم، اما اگر امروز من بر عیان طریقت[2] او گیرم، مردمان این بلدان یک‌دل و یک‌جهت قصد من کنند، اکنون تو را به شهر رومیةالکبری باید رفت، امروز اعلم علمای زمان و مرجع جملهٔ نصاری، صُغُوطر است، او را باید دیدارکنی و از دعوت پیغمبر آگهی دهی، چه اگر او پذیرفتار شود، مردم ایتالیا سخن او را استوار دارند و غوغاطلبان از کار بشوند، و نامه‌ای از بهر

مردمان تا هرکه زنده است او را بیم کنم و بترسانم و الزام حجّت نمایم بر کافران، و مسلمان شو تا به سلامت بمانی و اگرنه سر برتابی و سرکشی نمائی وبال مجوس بر تو خواهد بود.

چون نامه پیغمبر ﷺ به کسری رسید، در خشم شد و نامه را بدرید و گفت: بندهٔ من با من چنین مکتوب کند و جواب بازنداد.

چون این خبر به رسول خدای ﷺ آوردند، فرمود: مَزَّقَ کِتابی مَزَّقَ اللهُ مُلْکَهُ. و به روایتی فرمود: اَللّهُمَّ مَزِّقْ مُلْکَهُ الهی کسری نامه مرا بدرید تو پادشاهی او را قطع کن.

بالجمله چون پرویز دعوت پیغمبر ﷺ را بدانست به باذان که اَبامِهران کنیت دارد و این وقت پادشاهی یمن داشت، فرمان کرد که: یک دو تن از مردم خود را به نزدیک این مرد فرست که دعوی نبوت کند و مرا به دین دیگر خواند و نام خود را بر من مقدّم نویسد تا او را بسته به درگاه ما آرد.

پس باذان برحسب حکم خسرو مردی از ابطال فارس راکه بابُویه نام داشت و در کار تیغ و قلم در میان مردم علم بود، به اتفاق خَرْخُسْره مأمور داشته، گفت:

به نزدیک محمّد شو و بگو کسری که شاهنشاه جهان است، تو را طلب کرده، صواب آن است که به اتفاق ما راه درگاه او گیری. لکن ای بابویه هشیار باش که در این تمنّا و طلب از طریق ادب بیرون نشوی و او را به واجب فحص حال کرده مرا آگهی بخش.

پس بابویه از یمن راه مدینه پیش گرفت و چون به اراضی طائف رسید با ابوسفیان بن حرب و صفوان بن اُمَیّه و چند تن دیگر از قریش دچار شد و از کار پیغمبر پرسش نمود. گفتند: او در یثرب ساکن است و نیک شاد شدند که کسری به خصمی پیغمبر برخاسته و کار بر مراد ایشان خواهد شد.

بالجمله بابویه و خَرْخُسْره از ایشان درگذشته با مردی از قبیلهٔ ثقیف بازخوردند، از وی نیز پرسش حال پیغمبر ﷺ فرمودند. آن مرد سخنی برحسب واقع براند. ایشان گفتند: اگر این مرد از جانب خداوند است هیچ‌کس را با او توان معادات[1] نخواهد ماند، و از آنجا طیّ مسافت کرده وارد مدینه شدند و در حضرت پیغمبر ﷺ

---

۱. معادات: دشمنی

حاضر گشتند.

نخستین بابویه سخن آغاز کرد و گفت: شاهنشاه خسرو پرویز به باذان ملک یمن نامه کرده فرمان داده که کس بفرستد و تو را به درگاه کسری برد، و باذان ما را بدینجا گسیل نمود که این حدیث به پای بریم، اگر پذیرفتار این حکم شوی، باذان به درگاه کسری مکتوب کند تا از تو عفو فرماید؛ و اگرنه تو خود کسری را نیک شناسی شهر تو را با خاک پست کند و تو را و قوم تو را از جهان براندازد. این بگفت و نامه باذان را به پیغمبر سپرد. و ایشان بر جامه‌های حریر کمر سیمین بربسته و سوار زرّین بر ساعد انداخته و موی زنخ سترده و سبلتها آویخته داشتند.

رسول خدای ﷺ دیدار ایشان را مکروه داشت و فرمود: کیست که شما را بدین سیرت و سلب فرمان داده؟ گفتند: پروردگار ما کسری! پیغمبر ﷺ فرمود: پروردگار من حکم داده که موی زنخ را بگذاریم و شوارب را برگیریم. آنگاه ایشان را حکم جلوس داد و هر دو تن به زانو درآمدند و از هیبت انجمن رسول خدای ﷺ لرزشی سخت و رعدتی تمام در اندام ایشان حادث گشت.

آنگاه پیغمبر ﷺ از بهشت و دوزخ آیات وعد و وعید بر ایشان قرائت کرد و فرمود: به خداوندی باری و رسالت من ایمان آورید. ایشان قبول اسلام نکردند و گفتند: اگر با ما راه درگاه کسری نگیری جواب نامهٔ باذان را نگار کن تا بازشویم. رسول خدا ایشان را شش ماه به رفق و مدارا بداشت. تا یک روز آغاز دلتنگی کردند و در حضرت پیغمبر معروض داشتند که: یا پذیره فرمان شو یا ما را رخصت مراجعت فرمای. پیغمبر فرمود: اِنَّ رَبّی عَزَّ وَجَلَّ قَدْقَتَلَ رَبَّکُما، سَلَّطَاللهُ عَلَیْهِ اِبْنَهُ شیرُویَهَ حَتّیٰ قَتَلَهُ الْبارِحَهَ یعنی: خداوند من پروردگار تو را بکشت و شیرویه پسرش را بر او نصرت داد تا شب دوشین[1] هلاکش ساخت. اکنون باذان را بیاگاهانید که دوش در ساعت هفتم[2] شیرویه شکم خسرو را چاک زد و این شب سه‌شنبه دهم جمادی‌الاولی سال هفتم هجری بود و به روایتی در ساعت هشتم روز دوشنبه یازدهم مقتول گشت.

بالجمله فرمود: باذان را بگوئید: اگر اسلام گیری پادشاهی تو دیر بپاید و تو را بر

---

۱. شب گذشته، دیشب
۲. در زمان سابق شب را به ۸ بخش تقسیم کرده و هر بخش را «پاس» می‌گفتند.

بعضی از ابناء فارس سلطنت دهیم و اگرنه طریق هلاک سپری و زود باشد که دین من بلدان و ممالک کسری را فرو گیرد. و کمری از سیم که زراندود بود و مقوقس به حضرت رسول به رسم هدیه انفاذ داشت، خَرْخُسْره را بخشید. از این روی مردم یمن، خَرْخُسْره را «ذوالمفخره» لقب کردند و این نام بر اولاد او بماند، زیراکه به زبان مردم حمیر «مفخره» نام کمر است.

بالجمله بابویه و خرخسره آن شب را که رسول خدای تاریخ قتل خسرو نهاد، توریخ دادند و طریق خدمت باذان گرفتند و شتابزده تا یمن آمدند و باذان را از آنچه از رسول خدای دیده و دانسته بودند آگهی دادند. باذان گفت: این سخن به کلمات سلاطین مانند نیست، همانا او پیغمبر خداست. اکنون بباشیم اگر خبر کسری راست آید من از همه کس در ایمان با او سبقت گیرم.

روزی چند برنیامد که منشور شیرویه به باذان آمد که: من کسری را در شب سه‌شنبه بکشتم، چه زندگانی او موجب فساد مملکت بود، اکنون تو بیعت من از مردم بستان و با آن مرد که دعوی پیغمبری دارد کاوش مکن، باش تا فرمان من در حق او رقم شود.

باذان چون این بدید بی‌توانی مسلمانی گرفت و مردم یمن باسرهم کلمهٔ شهادت بر زبان راندند. و خاتمهٔ کار باذان و خرخسره در جای خود مرقوم خواهد شد.

نامهٔ کردن
پیغمبر ﷺ به مقوقس

اما حاطِب بن اَبی‌بَلْتَعه مکتوب رسول خدای را مأخوذ داشته، طریق اسکندریه پیش داشت. بعد از طیّ مسافت به شهر اسکندریه درآمد و نخستین یک تن از شناختگان درگاه مقوقس را که منصب حجابت داشت دیدار کرد و او را از رسالت خویش آگاه ساخت و به دستیاری او رخصت بار حاصل کرده، به مجلس مقوقس درآمد و بر قانون اسلام اسلام کرد.

ملک اسکندریه با او گفت: همانا تو چنان دانی که آن کس که تو را به نزدیک من فرستاده پیغمبر خداوند است؟

گفت: چنین باشد.

مقوقس فرمود: پس آنگاه که قریش قصد اخراج او از مکه کردند، چرا از خدای نخواست تا آن جماعت را عرضه هلاک و دمار سازد؟

حاطب بن اَبی‌بَلْتَعه در پاسخ گفت: آیا عیسی بن مریم پیغمبر خدا بود؟

فرمود: آری، او پیغمبر خدای بود.

حاطب گفت: چرا آنگاهش که بردار می‌کردند، خدای را نخواند تا آن قوم را نابود فرماید.

مقوقس گفت: نیکو گفتی. همانا مردی حکیم بوده و از نزدیک حکیمی به نزد ما آمده‌ای.

پس حاطِب مکتوب رسول خدای را بدو سپرد. مقوقس ترجمانی طلب کرد تا بر وی قرائت کرد.

همانا نگارنده این کتاب مبارک، در این ایام که فرستادگان رسول خدای را به نزدیک سلاطین رقم می‌کردم، فرستادهٔ شهریار مملکت روم، سلطان عبدالمجید خان از دارالملک اسلامبول به حضرت ملک‌الملوک عجم، ناصرالدین پادشاه ابدالله ملکه و سلطانه برسید و از سلاطین ممالک روم، هدیه‌ای چند که لایق مجلس بود برسانید و سواد نامه رسول خدای را به مقوقس نیز تسلیم داد. همانا در این ایام طِلْسِمْ پاشا پسر عباس پاشا پسر ابراهیم پاشا، ربیب[1] محمّدعلی پاشا که این هنگام فرمانگزار مملکت مصر است، در خزانهٔ سلاطین مملکت مصر دو صفحه از شبه بیافت که نامهٔ رسول خدای را در میان آن مضبوط داشتند. طِلْسِمْ پاشا آن نامه را به نزد عبدالمجید خان فرستاد. نقش خاتم رسول خدای در پای آن نامهٔ مبارک بود، به شکل بیضی به عرض ناخن خنصر[2]. لفظ «الله» بر فراز و «رسول» در وسط و «محمّد» در فرود.

بالجمله سلطان روم فرمان کرد تا آن مکتوب مبارک را سواد کرده، ارسال حضور شاهنشاه ایران داشت بدین شرح:

---

۱. ربیب: پسری که زن انسان از شوهر پیش دارد.

۲. خنصر: ناخن کوچک‌ترین دست یا پا

بِسْمِ‌اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیمِ

مِنْ مُحَمَّدٍ عَبْدِاللهِ وَ رَسُولِهِ إِلیٰ عَظِیمِ الْقِبْطِ وَالسَّلامُ عَلیٰ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدیٰ، تَوَکَّلْ بِاللهِ الْعَظِیمِ فی کُلِّ الْاَحْوالِ، فَاِنْ تَوَلَّیْتَ فَعَلَیْکَ بِالْعَدْلِ وَالْقِسْطِ. یا أَهْلَ الْکِتابِ سیرُوا الیٰ کَلِمَةٍ سَواءٍ بَیْنَنا وَ بَیْنَکُمْ أَنْ لاتَعْبُدُوا لاَّاللهَ وَ لاتَعُودُوا.

بِسْمِ‌اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیمِ

مِنْ مُحَمَّدٍ عَبْدِاللهِ و رَسُولِهِ اِلَی الْمُقَوْقِسَ عَظِیمِ الْقِبْطِ، سَلامٌ عَلیٰ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدیٰ. أَمّا بَعْدُ فَاِنّی أَدْعُوکَ بِداعِیَةِ الْاِسْلامِ. أَسْلِمْ تَسْلَمْ و یُؤْتِکَ‌اللهُ أَجْرَکَ مَرَّتَیْنِ، فَاِنْ تَوَلَّیْتَ، فَعَلَیْکَ اِثْمُ الْقِبْطِ. یا أَهْلَ الْکِتابِ تعالَوْ اِلیٰ کَلِمَةٍ سَواءٍ بَیْنَنا وَ بَیْنَکُمْ أَلاّ نَعْبُدَ اِلَّااللهَ وَ لانُشْرِکَ بِهِ شَیْئاً وَ لایَتَّخِذَ بَعْضُنا بَعْضاً أَرْباباً مِنْ دُونِ‌اللهِ و اِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنّا مُسْلِمُونَ.

مقوقس بفرمود تا کتاب پیغمبر را در میان عاجی[1] مضبوط کرده بر سر آن خاتم بزد و به یک تن از جواری[2] خود سپرد. آنگاه انجمن را از بیگانه پرداخته ساخت و از حاطب سیر و سیرت رسول خدای را پرسش نمود و حاطب به شرح داد.

مقوقس گفت: این همه آثارکه تو گوئی صفت آن پیغمبر است که عیسی بن مریم بشارت داده؛ لکن او از پس این زمان ظاهر خواهد گشت و به دیار ما درخواهد آمد و مستولی خواهد گشت.

جواب نامهٔ پیغمبر از مقوقس

و حاطب را پنج روز در اسکندریه بداشت،آنگاه کاتبی که زبان عرب نیکو دانست طلب نمود و فرمان کرد تا جواب نامه رسول خدای را بدین‌گونه رقم زد:

بِسْمِ‌اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیمِ

لِمُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِاللهِ مِنَ الْمَقَوْقِسَ عَظِیمِ الْقِبْطِ سَلامٌ عَلَیْکَ، أَمّا بَعْدُ فَقَدْ قَرَأْتُ کِتابَکَ و فَهِمْتُ ماذَکَرْتَ فیهِ وَ ماتَدْعُو اِلَیْهِ وَ قَدْعَلِمْتُ أَنَّ نَبِیّاً بَقِیَ وَ کُنْتُ أَظُنُّ

---

۱. عاج: استخوان فیل ۲. جواری، جمع جاریة: کنیز

أَنَّهُ يَخْرُجُ بِالشّامِ و قَدْأَكْرَمْتُ رَسُولَکَ و بَعَثْتُ اِلَيْکَ بِجارِيَتَيْنِ لَهما مَکانٌ فی الْقِبْطِ عَظيمٌ وَ بِکِسْوَةٍ وَ أَهْدَيْتُ لَکَ بَغْلَةً لِتَرْکَبَها والسَّلامُ عَلَيْکَ.

خلاصهٔ معنی آن است که مقوقس بعد از سلام نوشت که:

مکتوب ترا خواندم و فهم کردم. می‌دانم پیغمبری باقی مانده و ظاهر خواهد شد، لکن گمان دارم که از شام بیرون شود. اینک فرستادهٔ تو را مکانت بزرگ نهادم و تحفه‌ای چند، به حضرت تو فرستادم.

و آن چهار کنیزک ترکیه بود که دو تن خواهر بودند، از مردم قریه‌ای از قرای شهر اَنْصِنا یکی را ماریه نام بود و آن دیگر را شیرین و خواجه سرائی که مایون نام داشت و خصی بود و او برادر ماریه یا پسرعمّش بود، و دو کنیزک دیگر که تاکنون نام ایشان را در کتابی نخوانده‌ام، و دیگر قدحی از قواریر بود که گاهی پیغمبر آب از آن می‌نوشید؛ و دیگر بیست (۲۰) قد جامه از قباطی[1] مصر و یک نیزه و یک سر اسب کوه پیکری رهوار و استری سفید که دلدل می‌نامیدند و درازگوشی که عفیر یا یعفور نام داشت؛ و دیگر مقداری عسل سفید؛ و دیگر هزار مثقال زر سرخ. این جمله را به حاطِب بن اَبی‌بَلْتَعه سپرد و حاطِب را نیز صد (۱۰۰) مثقال زر ناب و پنج (۵) قد جامه عطا کرد و او را گسیل[2] ساخت.

چون حاطب به حضرت رسول آمد و نامه مقوقس بداد و هدایای او را به پیش گذرانید، پیغمبر فرمود: این خبیث از بهر پادشاهی خویش، این بخل کرد و سر به اسلام درنیاورد و پادشاهی او پاینده نخواهد بود و هدایای او را بپذیرفت و ماریه قبطیه را بعد از اسلام او به ملک یمین تصرف فرمود و از وی ابراهیم ﷺ متولد شد. و شیرین را به حسان بن ثابت عطا فرمود و از آن دو کنیزک که نام ایشان مجهول است، یک تن را به ابی جهم بن حُذیفه بخشید و بر یعفور گاهی برمی‌نشست و در سفر حجةالوداع یعفور هلاک شد و دلدل از بهر سواری پیغمبر بود و بعد از پیغمبر، علی ﷺ بداشت. از پس او خاص امام حسن ﷺ گشت. در زمان خلافت معویه هلاکت دلدل برسید. بالجمله آن عسل که مقوقس انفاذ داشت پیغمبر را به عجب

---

۱. قباطی، جمع قبطیة: جامه‌هائی که منسوب به اهل مصر است.
۲. گسیل ساخت: روانه کرد

آورد[۱] و بر آن دعای برکت قرائت فرمود. و مقوقس در زمان خلافت عمر به دین نصرانی بمرد.

مکتوب پیغمبر
به حارث بن ابی‌شمر

اما شجاع بن وَهْب نامهٔ پیغمبر را بگرفت و طریق شام برداشت و طیّ مسافت کرده در غُوط دمشق فرود شد و این وقتی بود که هراقلیوس به بیت‌المقدس می‌رسید و حارث بن ابی‌شمر غسّانی علف و آزوقه سپاه و ملزومات پادشاه را ساخته می‌کرد و کس را در خدمت او بار نبود. ناچار شجاع بن وهب دو روز بر دَرِ سرای حارث اقامت داشت و او را دیدار نتوانست کرد.

حاجبِ دربار حارث که مردی نصرانی بود از اندیشه شجاع بن وهب آگهی یافت و از وی فحص حال رسول خدای نمود. شجاع لختی از سیر و سیرت رسول خدای بر وی شمار داد. حاجب سخت بگریست و گفت: این همان کس است که در انجیل خبر او را خوانده‌ام، هم‌اکنون بدو ایمان آوردم؛ لکن بایدم از حارث پوشیده داشت. چه اگر اسلام من بداند، مرا زنده نگذارد و شجاع را به سرای خویش آورد و او را عظیم بزرگ داشت و از مکارم ضیافت دقیقه‌ای مهمل نگذاشت.

این ببود تا یک روز حارث بر تخت حکومت جای کرد و بار داد حاجب وقت را مغتنم داشته، صورت حال شجاع بن وَهْب را به عرض رسانید و اجازت حاصل کرده او را آورد. شجاع رسالت خویش را از جانب رسول خدای بازنمود و کتاب پیغمبر را که بدین شرح بود، تسلیم داد:

بِسْمِ‌اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیمِ

مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ‌اللهِ اِلَی الْحارِثِ بْنِ أَبی شِمْرٍ سَلامٌ عَلیٰ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدیٰ وَ آمَنَ بِهِ وَ صَدَّقَ و اِنّی أَدْعُوکَ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ وَحْدَهُ لاشَرِیکَ لَهُ یَبْقیٰ لَکَ مُلْکُکَ.

حارث نامهٔ پیغمبر را بیفکند و آغاز سفاهت کرد و گفت: هیچ‌کس نتواند از من

---

۱. آن حضرت را خوش آمد

دینی سَیَظْهَرُ اِلیٰ مُنْتَهَی الْخُفِّ وَالْحافِرِ فَأَسْلِمْ تَسْلَمْ وَاجعَلْ لَکَ ماتَحْتَ یَدَیْکَ.

خلاصهٔ معنی آن است که بعد از سلام می‌فرماید:

زود باشد که دین من در همهٔ جهان گسترده شود. مسلمانی گیر تا آنچه بدست داری، پاینده ماند.

در پاسخ نامه، هَوْذَة بن علی، سلیط بن عمرو را به احسان و ایادی[1] شاد خاطر ساخت و به رسول خدای مکتوب کرد که چه نیکو طریقه‌ای است که تو مردمان را دعوت کنی. همانا من خطیب و شاعر قوم خویشم و عرب را از من ترسی و هراسی در دل است، مرا در این امر شریک خویش فرمای و بعضی از بلاد را با من بگذار تا تو را اطاعت و متابعت کنم.

و پس از عطائی لایق، سلیط را نیز جامه‌هائی که در هَجَر بافته بود، خلعت کرد و رخصت مراجعت کرد. پس سلیط باز مدینه شده؛ سخنان هوذه را معروض داشت.

پیغمبر ﷺ فرمود: لَوْسَأَلَنی سَیّابَةً مِنَ الْأَرضِ مافَعَلْتُ بادَما فی یَدِه یعنی: اگر از من غوره خرما طلبد از زمین، او را ندهم. هلاک باد پادشاهی او.

و بعد از فتح مکه جبرئیل علیه السلام خبر مرگ هَوْذَه را به پیغمبر ﷺ آورد و از پس آن پیغمبر فرمود: در یمامه کذابی دعوی نبوت خواهد کرد و مقتول خواهد گشت. و این سخن مشعر بر حال مُسَیْلمهٔ کذّاب است، چنانکه در جای خود مرقوم خواهد شد.

سریهٔ محمد بن مسلمه
و آوردن ثمامه را به مدینه

و در این سال ششم هجرت برحسب فرمان رسول خدای علیه السلام، محمّد بن مسلمه با جماعتی از اصحاب مأمور به أراضی نجد شد. از قضا ثُمَامَة بن اُثال که از اکابر آن مملکت بود، به قصد عُمْرَه طریق مکّه می‌سپرد. در عرض راه محمّد بن مسلمه با او دچار شد و تاختن کرده او را دستگیر ساخت و بند برنهاد و همچنان مغلولاً[2] به

---

۱. ایادی: نعمتها ۲. مغولا: دست و پا بسته

مدینه آورد. رسول خدای ﷺ فرمود: او را بر ستون مسجد ببستند و خود به مسجد درآمد و فرمود: ماعِندَکَ یا ثُمامَة؟ عرض کرد که: اگر مرا بکشی صاحب خون را کشته باشی؛ و اگر ببخشی، شاکری را انعام کرده باشی؛ و اگر مال خواهی، فرمان ده تا بدانم و ساخته کنم. پیغمبر بگذشت؛ و روز دیگر چون بدو عبور می داد، همچنین سخن کرد و نیز چنان پاسخ شنید.

روز سیم نیز کار بدین‌گونه رفت. این وقت پیغمبر ﷺ فرمود تا او را بگشودند.

چون ثُمامه رها شد، از مسجد بیرون شتافت و غسل کرد و بازآمد و به آواز بلند ندا درداد و کلمهٔ شهادت بگفت. از آن پس گفت: ای محمّد نزدیک من در روی زمین هیچ روئی از روی تو و هیچ شهری از شهر تو دشمن‌تر نبود و اکنون محبوبتر از تو و دین تو و شهر تو در نزد من نیست. همانا من به مکه سفر می‌کردم تا عمره بگزارم، مردم تو بر من دست یافتند. حالی فرمان چیست؟ رسول خدای، ثُمامه را گسیل مکه ساخت تا عمره بگذارد.

چون به حرم رسید یک تن از کفار او را گفت: ای ثُمامَه صابی شده‌ای؟ پاسخ داد که مسلمانی گرفته‌ام و به خدا سوگند که ثُمامه یک حبه گندم به سوی شما حمل نخواهد داد، اِلّا آنکه رسول خدای رخصت فرماید. و از آن پس غلات خویش را از قریش بازگرفت و کار بر ایشان صعب افتاد. پس به رسول خدای از در ضراعت مکتوبی کردند و آن حضرت بر ایشان رحمت کرد و جواز فرستاد تا ثُمامه از اراضی خویش بدیشان حمل گندم متواتر کرد.

ظهار اوس با خوله

و هم در این سال ششم هجری اَوْس بن الصّامت بن قیس بن احزم الانصاری را با زوجه خود خَوْلَه بنت ثَعْلَبة بن قَیْس بن مالک بن الخَزْرَج ظهار افتاد و این اول اظهاری بود که در اسلام واقع شد.

همانا خوله را اندامی مانند سیم خام و لحمی چون سیماب رجراج[1] بود. روزی

---

۱. رجراج: لرزان

نماز همی گزاشت، سر به سجده فرونهاد. این وقت چشم اوس بر اطراف سرین و ترجرج لحم او افتاد، بی‌توانی قلبش را هیجانی گرفت. ببود تا خَوْلَه از نماز به کنار آمد، پس خواستش تا به کنار آید. خوله سر درنیاورد و آن خفت[1] فطری که در اوس بود، غضبش را جنبش داد و گفت: اَنْتِ عَلَیَّ کَظَهْرِ اُمّی و این ظهار در جاهلیت حکم طلاق داشت و امکان بازگشت نبود. چون ساعتی بگذشت و خشم اوس بشکست، ازکرده پشیمان شد و با خَوْلَه گفت: گمان نکنم که در طریقت اسلام تو بر من حرام باشی.

خوله گفت: چنین مگوی، ما چه دانیم، هم‌اکنون به حضرت رسول خدای حاضر شو و کشف حال فرمای. اوس گفت: من از این سؤال شرم دارم. خَوْلَه گفت: تو بجای باش تا من بروم و بازپرس کنم.

پس خَوْلَه به حضرت رسول آمد، وقتی برسید که عایشه سر مبارک پیغمبر را شسته، شانه می‌زد. گفت: یا رسول‌الله من جوان و با مالی فراوان بودم و خواستاران بسیار داشتم، اوس مرا بگرفت و مال مرا بخورد و شباب مرا به شیب[2] آورد و فرزندان آوردم، اینک با من ظهار کرد، در این کار حکومتی فرمای. آن حضرت فرمود: ظهار در جاهلیت طلاق است و در شریعت من هنوز حکمی فرود نشده. خوله گفت: یا رسول‌الله کار من مشکل افتاده و همی جزع کرد و مسکنت خویش بازنمود و همان جواب شنود. گفت: من از او کودکان دارم که اگر بدو گذارم در پای پست شوند و اگر خویش بدارم گرسنه مانند.

پس به سجده در رفت و گفت: اَللّٰهُمَّ اِنّی أشکُو اِلیکَ وَحْدتَی وَ وَحْشَتی وَ فِراقَ زوجی وَ وَجْدی بِه هنوز این مناجات به پای نبرده بود که اثر وحی در جبین مبارک پیغمبر پدید شد و جبرئیل این آیت بیاورد: بِسْمِ‌اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیمِ. قَدْ سَمِعَ‌اللهُ قَوْلَ الَّتی تُجادِلُکَ فی زَوْجِها و تَشْتَکی اِلَی‌اللهِ وَاللهُ یَسْمَعُ تَحاوُرَکُما اِنَّ‌اللهَ سَمیعٌ بَصیرٌ اَلَّذینَ یُظاهِرُونَ مِنْکُمْ مِنْ نِسآئِهِمْ ماهُنَّ اُمَّهاتِهِمْ اِنْ اُمَّهاتُهُمْ اِلَّا اتی وَلَدْنَهُمْ و اِنَّهُمْ لَیَقُولُونَ مُنْکَراً مِنَ الْقَوْلِ وَ زُوراً و اِنَّ‌اللهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ[3] خلاصهٔ معنی به پارسی چنان است می‌فرماید: خداوند مجادلت و محاورت خَوْلَه را از بهر شوهرش با تو بشنید، شکایت و ضراعت او را بدانست، این مردم که از بهر طلاق زنان خویش را مادران خود خوانند و ظهار کنند سخن به کذب

---

۱. خفت: سبکسری ۲. شیب: پیری ۳. سورهٔ مجادله، آیه ۱ و ۲.

کرده‌اند، چه مادر ایشان آن کس باشد که ایشان را بزاد. وَالَّذِينَ يُظاهِرُونَ مِنْ نِسآئِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِما قالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسّا ذٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ وَاللهُ بِما تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيامُ شَهْرَيْنِ مُتَتابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسّا فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعامُ سِتِّينَ مِسْكِيناً ذٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللهِ و رَسُولِهِ و تِلْكَ حُدُودُاللهِ وَ لِلْكافِرِينَ عَذابٌ أَلِيمٌ.[1] می‌فرماید: این مردم که ظهار کنند، چون خواهند عود فرمایند، به کیفر آنچه در ظهار گفته‌اند، باید بنده آزاد کنند از آن پیش که مضاجعت جویند و اگر این نتوانند، دو ماه از پی یکدیگر روزه بدارند و اگر ایشان توانائی روزه نباشد، شصت (۶۰) مسکین را طعام دهند.

بالجمله چون این آیات مبارک فرود شد و حدود ظهار پدیدار گشت، رسول خدای اوس را طلب داشت و این آیات بر وی قرائت کرد و فرمود: اکنون بنده‌ای آزاد کن و با خَوْلَه درآی. عرض کرد: مرا استطاعت نیست. فرمود: اگر خواهی دو ماه از پی هم روزه بدار. گفت: یا رسول‌الله اگر روزی سه کرّت دست در خوردنی نکنم، کم خاس اوس بود. مضاجعت یافت. اهل سنّت گویند این ح را که نزد سمع ازلی او، آواز پست و بلند چنان سخن می‌کرد که فهم بعض سخنان و کار او بساخت.

مام نهادی و گفتی قَدْ سَمِعَ اللهُ قَوْلَها وقتی له گفت: ای عمر بایست که با تو حاجتی بنهاد تا سخن او بشنید و جواب بازداد. مر جمعی صنادید[4] قریش را از بهر این می‌دانید؟ این همان زن است که خداوند

بالجمله عایشه گوید: شکر خداوندی یکسان است. همانا خَوْلَه در کنار خانهٔ من او نمی‌کردم و خدای به سمع قدیم بشنید

گویند: عمر ابن الخطّاب او را مکانت در خلافت خود بر وی عبور می‌داد، خَوْلَ دارم. عمر نزد او شد و دست بر دوش او پس به نزدیک اصحاب آمد. گفتند: ای ع عجوزه[5] زمانی دراز بازداشتی. گفت: او را

---

۱. سورهٔ مجادله، آیه ۳ و ۴.
۲. صاع: مقدار یک من تبریز است که برای چهار
۳. ضجیع: همخوابه، کنایه از زوجه است.

کفاره کفایت کند.
۴. صنادید: اشراف و بزرگان

۵. عجوزه: پیره‌زن

شکوی[1] او را از بالای هفت آسمان بشنید. سوگند با خدای اگر مرا تا شبانگاه بداشتی، بازنشدم و چون هنگام نماز آمدی، برفتم و باز آمدم، چندانکه انجام کارش را کفایت کنم.

مسابقت اسب و شتر

و هم در سال ششم هجرت اجازت شد که در میان اسبان و شتران مسابقت اندازند و مقرر شد که میدان فرس مُضْمَر[2] از کجا تا کجا باشد، و غیر مُضْمَر را مسافت رهان چند باشد؟ گویند: هیچ شتر از شتر عضبای پیغمبر پیشی نتوانست گرفت؛ مگر وقتی یک تن اعرابی شتری ضعیف بیاورد و از عضبا درگذرانید. بر اصحاب گران آمد. پیغمبر ﷺ ایشان را تسکین کرد و فرمود: حَقٌّ عَلَی اللهِ أَنْ لایَرْفَعَ شَیْئاً اِلّا وَضَعَهُ.

وفات مادر عایشه

و هم در این سال امّ‌رومان مادر عایشه به جهان دیگر شد و پیغمبر ﷺ در مدفن او حاضر گشت، و به روایتی در قبر او درآمد و آنگاهش که به قبر می‌سپردند، فرمود: مَنْ أَرادَ أَنْ یَنْظُرَ اِلَی امْرَأَةٍ مِنَ الْحُورِ الْعِینِ، فَلْیَنْظُرْ اِلیٰ هٰذِهِ.

اسلام ابوهریره

و هم در این سال ششم هجری ابوهریره دَوسی مسلمانی گرفت، و بعضی اسلام او را در اوایل سال هفتم دانسته‌اند.

---

۱. شکوی: گله و شکایت
۲. مضمر چومقدس: اسبی که برای دویدن و مسابقه تربیت شود تا گوشتش بریزد.

جلوس شیرویه پسر خسروپرویز در مملکت ایران در سال هشتم هجرت بود

شیرویه پسر خسروپرویز است ـ شرح حال او در قتل پدر و سیر نکوهیده‌اش در جلد دوم از کتاب اول ناسخ‌التواریخ به شرح رفت ـ بعد از پدر به تخت سلطنت برآمد و نخستین به باذان که در این وقت سلطنت یمن داشت چنانکه مذکور شد، رقم کرد که: با محمّد بن عبدالله که دعوی نبوت کند طریق کاوش و کوشش مسپار و آن عوانان که به فرمان خسرو به نزدیک او گسیل داشتی بازخوان تا من در کار او نیک بنگرم و پشت و روی این کار بازدانم، هم‌اکنون مردم یمن را به سلطنت من دعوت کن و بیعت بستان.

بالجمله مردم ایران طوعاً او کرهاً[1] سر به فرمان او درآوردند و خدمتش را پذیره شدند. چون کردار او زشت بود و زشتی خوی او در سرشت مردم پنجه می‌زد[2]، هیچ‌کس شادخاطر به حضرت او حاضر نمی‌شد. وی نیز از دیدار اعیان حضرت، تفرّس[3] کراهت می‌کرد و ملاقات ایشان را مکروه می‌داشت و قتل پدر و برادران بر وی ناگوار می‌رفت. لاجرم از این حزن روز به روز رنجور می‌گشت. یک روز چنان افتاد که به کنج خانهٔ پدر رفته در مخزونات وی نظری می‌افکند، در آنجا حقه‌ای از زهر نقیع[4] نهاده بودند. شیرویه چنان دانست که نوشداروئی است، پس از برای رفع رنجوری، دست فرابرد و لختی برگرفت و بخورد و در زمان بمرد. و مدت ملک او هفت (۷) ماه بود.

---

۱. با رضایت یا کراهت
۲. با خوی و فطرت مردم ناسازگار بود.
۳. تفرس: درک کردن و فهمیدن
۴. نقیع: شراب مخصوصی است که از مویز ساخته شود.

برخی از کتابهای
انتشارات اساطیر

۴. اسلام

۱. علوم قرآنی

▣ **قرآن کریم: متن عربی با ترجمهٔ فارسی**
ترجمه دکتر علی‌اصغر حلبی / رحلی ۶۰۴ + ۶۴۸ صفحه / گالینگور / زیر چاپ

▣ **قرآن کریم: متن عربی با ترجمه فارسی**
ترجمه دکتر علی اصغر حلبی / وزیری ۶۰۴ + ۶۴۸ صفحه / گالینگور / زیر چاپ

▣ **قرآن کریم: متن عربی با ترجمه فارسی**
ترجمه دکتر علی‌اصغر حلبی / رقعی ۶۰۴ + ۶۴۸ صفحه / گالینگور / زیر چاپ

▣ **تفسیر کبیر مفاتیح الغیب جلد اول: تفسیر بسم‌الله الرحمن الرحیم و سورهٔ فاتحه**
تألیف امام فخر رازی/ ترجمه و تحشیهٔ دکتر علی‌اصغر حلبی/ وزیری ۵۷۶ ص / چاپ دوم ۱۳۷۹/ گالینگور

▣ **تفسیر کبیر مفاتیح الغیب جلد دوم: تفسیر سورهٔ بقره از آیهٔ ۱ تا آیهٔ ۳۴**
تألیف امام فخررازی/ ترجمه و تحشیهٔ دکتر علی‌اصغرحلبی / وزیری ۵۸۴ ص / چاپ اول ۱۳۷۳ / گالینکور

▣ **تفسیر کبیر مفاتیح‌الغیب جلدسوم: تفسیر سورهٔ بقره از آیهٔ ۳۵ تا آیهٔ ۱۱۰**
تألیف امام فخررازی / ترجمه و تحشیهٔ دکتر علی‌اصغر حلبی / وزیری ۴۸۰ ص / چاپ‌اول ۱۳۷۵ / گالینگور

▣ **تفسیر کبیر مفاتیح‌الغیب جلد چهارم: تفسیر سورهٔ بقره از آیهٔ ۱۱۱ تا آیهٔ ۱۷۲**
تألیف امام فخررازی / ترجمه و تحشیهٔ دکتر علی‌اصغر حلبی / وزیری ۴۰۰ ص / چاپ‌اول ۱۳۷۸ / گالینگور

▣ **تفسیر کبیر مفاتیح‌الغیب جلد پنجم: تفسیر سورهٔ بقره از آیهٔ ۱۷۳ تا آیهٔ ۲۱۲**
تألیف امام فخررازی / ترجمه و تحشیهٔ دکتر علی‌اصغر حلبی / وزیری ۴۰۰ ص / چاپ‌اول ۱۳۷۹/ گالینگور

▣ **امثال القرآن الکریم**
تألیف ابن یوسف / به اهتمام دکتر مهدی ماحوزی / رقعی ۲۹۸ صفحه / چاپ اول / گالینگور نایاب

▣ **آشنایی با علوم قرآنی**
تألیف دکتر علی‌اصغر حلبی / وزیری ۲۷۸ صفحه / چاپ ششم ۱۳۷۹

▣ **تاثیر قرآن و حدیث بر ادبیات فارسی**
تألیف دکترعلی‌اصغرحلبی / ویرایش‌دوم / وزیری۳۲۸صفحه / چاپ اول ۱۳۷۹

▣ **گزیده متون تفسیری فارسی**
به کوشش دکتر سیدمحمود طباطبائی اردکانی / وزیری ۲۲۴ صفحه / چاپ نهم / ۱۳۸۰

▣ **گزیده تفسیر کشف‌الاسرار**
ابوالفضل رشیدالدین میبدی / به اهتمام دکتر محمد جواد شریعت/ وزیری ۲۷۲ صفحه / چاپ دوم ۱۳۷۵

۲. فلسفه و کلام

▣ **گزیده رسائل اخوان‌الصفا**
ترجمه و توضیح دکتر علی اصغر حلبی / رقعی ۳۷۶ صفحه / گالینگور، زیر چاپ

▣ **گشایش و رهایش**
تألیف ناصر خسرو قبادیانی / تصحیح و مقدمه سعید نفیسی / به اهتمام عبدالکریم جربزه‌دار / رقعی ۱۴۴ صفحه / گالینگور / زیر چاپ

▣ **شرح باب الحادی عشر از علامهٔ حِلّی**
تألیف فاضل مقداد / ترجمه و توضیح دکتر علی‌اصغر حلبی / وزیری ۲۰۰ ص / چاپ سوم ۱۳۷۸

▣ **تاریخ فلسفه در ایران و جهان اسلامی**
تألیف دکتر علی‌اصغر حلبی / وزیری ۶۰۰ ص / چاپ اول ۱۳۷۳

▣ **تاریخ علم کلام در ایران و جهان اسلام**
تألیف دکتر علی‌اصغر حلبی / وزیری ۳۳۲ ص / چاپ دوم ۱۳۷۶

▣ **انسان در اسلام و مکاتب غربی**
تألیف دکتر علی‌اصغر حلبی / وزیری ۱۶۸ ص / چاپ دوم با تجدید نظر ۱۳۷۴

۳.عرفان و تصوف

چهل مجلس
از شیخ علاءالدوله سمنانی / تحریر امیر اقبال سیستانی / به اهتمام دکتر عبدالرفیع حقیقت / ویرایش دوم / رقعی ۲۴۸ ص / چاپ اول ۱۳۷۹ / گالینگود

تذکرةالاولیاء
فریدالدین عطارنیشابوری / تصحیح و تحشیهٔ آلن رینولد نیکلسون / بازنگاری متن و ترجمه مقدمه‌ها و تنظیم فهرست‌ها از عبدالمحمد روح‌بخشان / وزیری ۹۸۴ ص / چاپ اول ۱۳۷۹ / گالینگور

مبانی عرفان و احوال عارفان
تألیف دکتر علی‌اصغر حلبی / وزیری ۹۵۲ ص / چاپ دوم ۱۳۷۷/ گالینگور

نامه‌های عین‌القضات (جلد سوم)
تألیف عین‌القضات همدانی/ مقدمه و تعلیق و تصحیح دکتر علینقی منزوی/ وزیری ۴۴۸ ص / چاپ اول ۱۳۷۷/ گالینگور

نامه‌های عین‌القضات (جلد دوم)
تألیف عین‌القضات همدانی/ تصحیح دکتر علینقی منزوی و دکتر عفیف عُسیران/ وزیری ۵۲۰ ص / چاپ اول ۱۳۷۷/ گالینگور

نامه‌های عین‌القضات (جلد اول)
تألیف عین‌القضات همدانی/ تصحیح دکتر علینقی منزوی و دکتر عفیف عُسیران/ وزیری ۵۰۴ ص / چاپ اول ۱۳۷۷/ گالینگور

عین‌القضاة و استادان او
تألیف دکتر نصرالله پورجوادی/ رقعی ۲۰۰ ص / چاپ اول ۱۳۷۴

طریقت‌نامه
سرودهٔ عماد فقیه کرمانی/ تصحیح و تحشیهٔ دکتر رکن‌الدین همایونفرخ/ رقعی ۲۴۸ ص / چاپ اول ۱۳۷۴

اندیشه‌های عرفانی پیرهرات
تألیف علی‌اصغر بشیر/ رقعی ۱۲۰ ص / چاپ اول ۱۳۷۴